Массе а мехкий пролетареш, вIашагIкхета!

СЕРДАЛО

СОВЕТСКИ СОЮЗА КОММУНИСТИЧЕСКИ ПАРТЕ НОХЧ-ГIАЛГIАЙ ОБКОМА, НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТЕИ МИНИСТРИЙ СОВЕТЕИ ОРГАН

«СВЕТ» Орган Чечено-Ингушского обкома КПСС, Верховного Совета и Совета Министров ЧИАССР

Газет арадувл 1923 шера денз ★ ШОАТТА, 21 МАЙ, 1988 ШУ. ★ № 61 (7564). ★ Мах 3 кеп.

Бахача наха маьхагIа ду гIулакхаш дукхагIа хилийта

Республикански партийно-боахама актива совещани

18 мае КПСС Нохч-ГIалгIай обкома политически просвещене ЦIагIа хилар республика партийно-боахама актива совещани. Цига дийцар КПСС ЦК июньски (1987 ш.) Пленумо дIадехарашка хьежжа бахача наха маьхагIа гIулакхаш делга дIахо йодача хана дегIадоаладара Нохч-ГIалгIай АССР партийни, советски, боахама органий декхараш.

Гулбеннараштa хьалхашка доклад йир Нохч-ГIалгIай АССР Министрий Совета председатела М. А. Керимова. Бахача наха гIулакхаш дара республика къахьегама коллективаша тIаийца хинна декхараш мишта кхоачашду дийцар цо, цига долча цIенхашттача кхоачамбоацарий кIоаргга анализ йир.

Белггала аьлча, цхьоалагIча квартале бахача наха гIулакхаш дара план кхоачашйинзар республикерча 50 предприятеи организацеи, хIаьта цхьайолча коллективаша цхьаккха тайпа а гIулакхаш данзар наха.

Дувцача дешах пренешка къамаьлаш дир: КПСС Ленински райкома хьалхарча секретара С. И. Пучкова, Нохч-ГIалгIай АССР Госагропрома председатела заместитела И. М. Харсанова, республика бахача наха бытовой гIулакхаш дара министра Р. И. Зыгаловас, Гудермесски горисполкома председатела Г. Х. Эльмурзаева, Нохч-ГIалгIай АССР жилищно-коммунальни боахама министра У. А. Арснукаева, ГрозНИИ партийни организаце секретара заместитела В. П. Радченкос, Шелковской района «Коминтерн» яхача колхоза председатела В. Г. Молитвина, Госбанка республикански контора управляюще А. А. Вартанова.

Совещани чакхйоалаш къамаьл даьча КПСС Нохч-ГIалгIай обкома хьалхарча секретара В. К. Фотеева белгалдаьккхар, бахача наха маьхагIа гIулакхаш дара боарамо хьахьокх наьха хьалтаро дегIаахара темпаш, мадарра аьлча, парте чакхйоахаш йолча социальни политика лоархIаме дакъа хилар.

Иштта дIахо а дийцар бахача наха маьхагIа гIулакхаш дара шера план кхоачашъяра берригa низ тIабахийта безаш хиларах а деча гIулакхий дикал тоаяра дукхагIа таронаш леха езаш хиларах а.

КПСС ЦК ПОЛИТБЮРО

КПСС ЦК Политбюро 19 мае хиннача аргIанарча заседане хьежа а хьежа, могайир XIX-ча Еррнгсоюзни партийни конференцена йола КПСС Центральни Комитета тезисий проект. Решени яьй тезисашка хьажара КПСС ЦК Пленум гулъе, тIаккха уж коммунисташкеи берригача къахьегамхошкеи шерра ювцийта.

Политбюрос могайир М. С. Горбачева Германе Социал-демократически парте председателаца Г.-И. Фогелаца хиннача вIашагIкхетарий итогаш. Белгалдаьккхад, из вIашагIкхетар СССР-аи ФРГ-еи юкъера гIулакхаш кердача тайпара дегIакхувлара, юкъараевропей с к и цхьан болх бара наькъагIа дIахобахара хьашташка хьежжа шин парте вIаши леладеча бувзамий дIахо хьинар айдара плане чIоаггIа лоархIаме долга. Цо цIаьккха а чIоагIдир хIанзарча хьалашка коммунисташтеи социал-демократаштеи юкъе хIанзарча дегIаахареи ядерни а ннзбеш а доаца дуне хьадара перспективаи дешашта хеталаь хинна къамаьл эшаши пайданеи хилар.

Хьежа а хьежа, могаьй Таиланда Премьер-Министрца П. Тинсуланаца М. С. Горбачева хинна беседаші Н. И. Рыжковеи Э. А. Шеварднадзеи яь переговораши. Белгалдаьккхад, царна юкъе хинна конструктивни къамаьл. Азиатско-тихоокеански регионе машари кхерамзлеи чIоагIъяраи конфликтни ситуацеш дIаяхараи тIаерзаяьча Советски Союза принципиальни политика контексте Къулбехье - Малхбоален Азе паччахьалкхений ассоциаце кхыча мехкашца санна Таиландаца а леладеча гIулакхий хьинар айдара декхара доагIаш долга. Цу баьча барто дIа-хьа яхар кхетадара а тешама а лоIаме Советски Союзаи Таиландаи юкъера беркате бувзамаш шердареи вIаши леладу гIулакхаш тIа-тIа дегIакхувлареи даькъе дIаходахара дика никъ хьабелл.

Заседане могайир А. А. Громыкос Румыне Социалистически Республике яьча официальни доттагIлен визита итогаш. Чаушескуца а кхыча румынски кулгалхошца а хиннача вIашагIкхетараша Советски Союзаи вежарашха йолча Румыненеи юкъера доттагIлен традицонни гIулакхаш леладара, цхьана болх бара, дика лоалахой хилара чIоагIде гIерталга хьахьекхар. Белгалдаьккхад, партийни а паччахьалкхен а даькъе, иштта общественни бувзамий даькъе советско-румынски цхьана болх белга кхы лакхагIча доазош тIа даккхаро СССР а Румыне а хьашташта, машар а социализм а чIоагIъяра гIулакха жоп лулга. Къаьстта теркам тIаззар экономически вIаши гIулакхаш леладелга дегIакхувлара, цхьадолча даькъе производства специализаци а кооперировани а елга дIахо кIоарггдара, цхьана предприятеш хьаяра, къахьегэма коллективай хьакъехьара бувзамаш эргадахара.

ЛадийгIар Э. А. Шеварднадзе США Паччахьалкхен секретараца Дж. Шульцаца Женеве хиннача переговорех болча хоамага. Белгалдаьккхад, Москве лакхерча боараме 29 мае — 2 июне вIашагIкхетар хилале хьалхагIа министрий хиннача переговорий раунд. цу вIашагIкхетара кийчо яра хIаьта иштта СССР-аи США-еи юкъера практически соглашенеш яра балхага хьажара чIоаггIа лоархIаме йолга.

Белгалдаьккхад, хургдолча московски лакхерча боарамеча вIашагIкхетаро Женеве, Рейкьявике, Вашингтоне хиннача вIашагIкхетарашка белгалбаьккхача наькъ тIа гIолла дIахо дIадаха, советско-американски отношенеш тIа-тIа дегIакхувлара процессана кхы тIа импульс яла тарлулга.

Хьежар Д. Т. Язов Германски Демократически Республике яьча официальни доттагIлен визита итогех йолча информацега.

КПСС ЦК Политбюро заседане иштта партийни а паччахьалкхен а вахарера цхьадолча кхыдолча дешаех решенеш тIанйцар.

КПСС Нохч-ГIалгIай обкома IX пленум

ХАЛКЪА ДЕШАР — ПЕРЕСТРОЙКАЦА НИЙСДЕ

КПСС обкома хьалхарча секретара В. К. Фотеева доклад

КПСС ЦК февральски (1988 ш.) Пленум вай партеи мехкеи вахаре йоккха событи а хинна дIаэттар. Цун документашка, «Революционни перестройкана — керда идеологи» яхача КПСС ЦК Генеральни секретара нов. М. С. Горбачева къамаьла тIа кIоаргга анализ яьй хIанзарча хьалашка парте беча политически балха, белгалдаьхад XIX-ча Еррнгсоюзни партийна конференце дувцаргдола социализма идеологе, теоре, практика керттера дешаш, проблемаш. Пленумо цIаькха а чIоагIдир КПСС-а социализм бахьан долаш мел дер хьаллийцалга а дIахо хьалувцаргдолга а, цун принципашта, советски халкъа хьашташта духьалееш мел дар хьатIа ца ийдаьлга а тIехьагIа тIаийдергдоацалга а.

Дика хIама да КПСС ЦК Пленум перестройка проблемашка — экономическичарга, политическичарга, социальничарга, духовничарга — идеологе призмага гIолла хьажар. Цо идеологически болх, вай общество кердайоккхача хана, ший хила боагIача моттиге оттабу. Вешта М. С. Горбачева ма аллара «сага кхетамга гIолла доацаш цхьаккха хIама хилац, из юкъевоацаш цхьаккха хIама хьа а диц».

Мехка перестройка яра, социально-экономически дегIаухилга сихдара никъ белгалбаьккха КПСС ЦК апрельски (1985 ш.) Пленум хинна кхо шу да. Цу юкъа общественни вахара ерригача сферашка демократизаце кIийлен тIа доккха хувцамаш хулаш латт. Хьинаре дIахо йодаш я духовни кердалоний процесс, обществера атмосфера ше, наьха дог-уйла кхыча бесса ерзаш латт. Чакхйоаккхаш я радикальни боахама реформа, лакхлуш йоагIа экономически дегIаахара темпаш. Керттера социальни декхараш къестадеча дикагIча оагIорахьара хувцамаш хулаш доагIа.

Перестройка ший дерригача лостамашка уйлан а гIулакха а образ санна, общественни сакхетамеи вай берригача практически балхеи оамал белгал а йоаккхаш вахара кIоаргагIа юкъейоагIаш латт. Цунах латт дIадахача кхаь шера керттера политически итог.

Парте а халкъо а хьинаре хьаллоац перестройка, хIаьта из процесс, шеко яц, соцалургйолаш яц. Цхьабакъда, долаш да из юхасецаю низаш а, вешта аьлча перестройкана духьала дола низаш. Дукха ха йоацаш «Правда» яхача газето ший редакционни статья тIа царна аргументированни критика а перестройка кIоаргга анализ а яьй, цунах хьахулар хьа а хьекхад.

КПСС ЦК февральски Пленума решеней, цига М. С. Горбачева даьча къамаьла юкъарапартийни лоархIам латт идеологически балха перестройка яра маIан шеррача плане къаьгга хьахьокхарах — из сагагахьа, цун кхетамгахьа, эшарашкагахьа ерзаяь хиларах. Экономика дешашта санна, городаши юрташи социальни дегIакхувлара. истории культураи памятникаш лорадара, экономически хьал тоадара ма дарра аьлча, шоай вахара хьалашца, цу духовни дуненца доагIаш мел долчоа сагота ба нах.

Партийни комитеташа хулаш латтача процессашта, кIоарга анализ е, событеш ма хулла сихагIа теркалъе, пропаганде доагIаш дола хувцамаш де, общественноста хетар хьакхоллара хьинаре влияни е еза. ХIаьта из дIадех идеологически, политико-кхетам балара болх чIоагIбаро, из дифференцированни индивидуальни хьысапе тIатеIIа цхьан лостамагIа бе беза. Уж еррига проблемаш гаргарча хана республикански идеологически актива совещане ювца лаьрхIад оаха.

КПСС Центральни Комитета февральски (1988 ш.) Пленумо партийни хьысапе чIоаггIа хьадехара масал гойтар, мехка дешара заведенешкарча гIулакхий хьала принципиальни мах баран кIоаргга, массе а оагIув чулоацаш анализ яраи. Пленума решенеша вай иштта цIенхаштта воаш дечун мах бе, хьалхарча аргIагIа де дезараш белгалдаха, республике общеобразовательнии профессиональнии школаш, лакхера а юкъера а лаьрхIа дешар дегIакхувлалга юхаувза механизм дIаяккхара коллективни никъ лаха оарцагIдоах.

ХIанз 4 шу да вай общеобразовательни а профессиональни а реформа яра хьалашка болх бу. Цу чакхъяьннача этапе даьча малагIча дикачох дувца йиш я вай? Хьалхарча аргIагIа, дуккхача дешара заведеней чулоацаме, методашка, дешархошта къахьегама кхетам луча дикагIча оагIорахьа хиннача хувцамех. Дукха хIама ца эшаш берригa бархI класс яьккхараш юкъерча дешара тайп-тайпарча формашка чулаьцаб. Духьал укх тIеххьарча шин шера ялх шу даьнна 8 эзар совгIа бер школе деша дахад. хьехархой кадраш ца тоъаш хилар дIадоаккхаш латт.

Реформа шерашка тоадаьд дешархой къахьега Iомабара, кхетам балара, царга общественно-пайдане, производительни къахьегийталга вIаштIехьдаккхара гIулакх. Цу хьакъехьа дика опыт Іоаяьй Наурски, Шелковски, Шалински районашка.

Школашта финансировани яра практике а хувцамаш хулаш доагIа. Укх пятилетке школаш хьалъяра хьалхарча пятилетке караерзаяьчул 4-зза дукхагIа капитальни вложенеш дIаяхийтай. 1986 — 1987 шерашка общеобразовательни школаш эксплуатаце дIаялара планаш кхоачашъяьй.

Халкъа боахама дIадехарашта гаргагIа латт профтехобразоване училищаш. Цига дIадоладаьд кердача специальностех болхлой кийчбелга: числовой программни управлени йолча станокий оператораши наладчикаши, шеррача профилагIа бола станочникаш, биохимически производства специалисташ, иштта кх. дI. Тахан дешаш барех 80 процент бараш республике кIал даьхача къамех ба, цу гIулакхо дика база хьаю вай республике дукхагIа бахача нохчехи гIалгIайхи болча наьха чотагIа республика болхлой класс дегIайоалаяра.

Амма, республикерча халкъа образоване гIулакхий хьала объективни мах беш, белгалдаккха доагIа, реформа керттера декхар — дешара-кхетамбалара процесса дикали результативности кардинально дикагIча оагIорахьа хувцалга — дуккхача педагогически коллективаша кхоачаш ца деш хилар.

Школашка хулача выпускнойи юкъерча лаьрххIачеи лакхерчеи дешара заведенешка хулача вступительнии экзаменаша шерагара шу массаза доал хьагойт юкъерча школашка дешархой кийчбеча цIенхаштта кхоачамбоацараш хилар. Кхыметтел аттестаташ тIа дика оценкаш йола школай выпускникаш а цхьайолча хана Iилмай лардех йоаггIаш йола знанеш йоацаш, логически уйла е ца ховш хул. Теоретически положенеш школьникаша догматически кхетаю, цар шоай хьаштий сферага кхачаш, практически гIулакхийи оамалийи хьысап а хинна дIаоттац. Духхьал дIааргда вай школайи училищайи къахьегара кийча боаца, харцахьара нравственни ориентираш йола дешархой кIезиглуш бац. БIаргагуш да массавар а юкъераобразовани хила декхарийла ва, аьнна дIакхайкадаьчуннеи дукхагIбола дешархой кийчбара боараман юкъера юкъ шерлуш хилар. Из юкъ дIаяккхар — просвещене системера дерригa хьал тоадара лоархIамегIча условех цаI я.

КПСС ЦК февральски Пленуме къаьгга йийкар укх тайпара уйла: школаш цхьа сурт долаш хилар тахан социализма чулоацама духьале еш да. Чулоацам цаI бале а, ши-ший тайпара хила еза школаш. Цунца дувзаденна ира латт юкъара юкъера образоване варианташ хьахаржара йолча кхелетарий бокъонах дола дош. ХIанз республике 9 школеи 55 класси мара яц къаьсткъаьста предметаш кIоаргга Iомадеш. Пятилетка чакхйоалаш, эггара кIезигагIа хилча а кхозза дукхагIа хила еза уж. Из де таронаш хилар бакъду республике Iоаяьча опыто.

ЦК Пленуме доаладир М. В. Ломоносова тIехдика дешаш: «Университеташка хила еза гимнази, из ца хилча университет ги доаца кха санна хул». Цхьан профилагIа йола вузаш, техникумаш, ПТУ. школаш вIашкаувзаш йола дешара комплексаш вIаштIехьъяхара дош къаьстта ира латт тахан. Цу лостамагIа хьалхара гIа вай баьккхаб. Соахка денз паччахьалкхен университета состава чуйоагIаш я г. Грознера № 56 йола юкъера школа. Из — хьалхалаттача педагогически опыта лаборатори а, цу вузо Iомаеча профессегIа дешархошта йIаьххача хана профессиональни ориентаци яра дика форма а я. Дика гIулакх да укх тIеххьарча шерашка республика лакхерча дешара заведенешка дешархой предметни кружокаши объединенеши вIашагIйохкара практика дIаяржар а. Цу оагIорахьа майрагIа гIа баханза баргбоацаш санна хет. Из болх бе декхарийла я вузий еррига факультеташи кафедраши, юкъерча лаьрххIача дешара заведеней отделенеш, профтехобразоване училищаш.

Цунца цхьана музыкагIа, живописагIеи спортагIен специализаци яра йола иштта эрсийн доазол арахьарча къамийи метташ, литература, географи, биологи, хими, информатикеи кхыдола предметаши кIоаргагIа Iомадара йола школаш, интернаташи классаши лоархIам боллаш дукхагIа хилийтара тIадерзадаь дола де дезараш чакхдахара кIоаргга уйла е еза республика Министрий Совето, просвещене министерствос. Перестройка принципиальни моттиг латт тахан школа общеобразовательни функци массанена йоагIаш хилар чIоагIдарца цхьана хIаране индивидуальни башхалонашка хьежжа из дегIайоалаярах.

Вай школе массаза а хила еза тIатеIIа къахьегам Iомабара атмосфера. Дешара процессаца дувзаденна доацача тайп-тайпарча балхашкеи мероприятешкеи кхувлаш, цахаддаш тIера ма боахий вай деша багIа кагирхой. Масала, ялаташ чуэцача хана дешара хана зе а деш, колхозашкеи совхозашкеи болх беш хул эзараш бола дешархой. Вузий студенташеи юкъерча лаьрххIача дешара заведеней дешархошеи шоаш дешача юкъа бIарчча семестр йоаю. Из ду юкъарча пайданерча къахьегаме дакъа ца лоацаш итташ эзараш къахьега могаргдола нах болча республике. Из санна йола практика дIаяккха еза вай.

Кхувш доагIача ноахала кхетам балара даькъе кIезига Iайнаяц вай йоккхеи лоархIамеи проблемаш. Цхьабакъда, нийса хургда эггара хьалха экономически, социальни а нравственни а лоархIам болаш йола дешархошта къахьегама кхетам балара проблема вай царна юкъера хьакъоастайнча. Вай республика хьалашка из къаьстта актуальни да XII пятилеткана а тIехьа тIадоагIача шерашта а лаьрхIа областной парторганизаце керттера декхар хиларах тарра, къахьегама ресурсех пайда ийбелга, республике балха боаца нах къахьегама юкъеозилга тоадара проблема яшхар вай къоастадаьндаь.

Из проблема вай балха хьалхарча мугIаре йоаккхаш, вайна ца гуш диса йиш яцар пайданерча юкъарча къахьегаме дакъа лоацаш боацача бахача нахах дукхагIбараша кхувш доагIача ноахала во масал телаш хилар.

Вайна иштта ца гуш диса йиш яцар цхьаболча кагирхой къахьегамах безам баьккха, лоархIамегIдола конституционни декхар из доллаше а къахьегамцара уж хийрабаьха дола, школьникашта къахьегам Iомабечеи кхетам лучеи, царна профессиональни ориентаци елга вIаштIехьдоаккхача цIенхаштта кхоачамбоацараши нийсадоацараши хилар. ХIаьта цIаьхха нийсденна хIама дац балха боацача наха юкъе дукха ха йоацаш юкъереи профессиональнии школаш чакхъяьха бола дуккха кагий нахи мехкарийи нийсбалар.

Гой, цудухьа хьежа деза вай дешархошта къахьегама кхетам баларгеи профессиональни ориентаци яргеи республика къахьегама ресурсех пайда ийбар тоадара программа органически керттерча даькъага санна. Цунна чудоагIа. уж кхоачашдар партийни организацей, школа, дезала, общественноста, базови предприятей вIашагIкхийттача низах тийша дола дукха дешаш.

Из да районашта а, бIарчча хьанийцача, республика а халкъа боахама эшаш йолча говзалех дешархошта знанеш лулга, предприятей кулгалхошеи специалисташеи профконсультацеш елга, хIаьта эггара керттерадарда кхувш боагIараштa общественна эшаш бола нах шоайх хетаргболаш, цахаддаш, мабарра пайдане бола къахьегам царна Iомабар. Къахьегам Iомабареи кхетам балареи проблемага иштта хьожаш хилар укх тIеххьарча шерашка дукхагIа хоалуш да Заводской, Старопромысловски, Шалински, республика кхы цхьайолча районий партийни комитетий, дешара заведеней педагогически коллективайи базови предприятейи балха тIа.

Цу балха белггала хувцамаш хила доладеннад. Цхьабакъда, вайна уж эггара кIезигагIа дараш санна гу, хIана аьлча из болх дIабаржар а цун чулоацам а вайна салоIам беш дац Кхо шу хьалха НГIАССР Министрий Совето общеобразовательнии профессиональнии школа реформа Керттера лостамаш кхоачашдара йолча кхыча решенешца цхьана школай а профтехобразоване училищай а дешархошта къахьегама кхетам балареи цар профессиональни кийчо яреи материальни база чIоагIъяра тIаерзаяь программа оттайир. Хьадаьр фуд? Тахан вай ца аьлча далац, Совмина ший оагIорахьара санна, хIаьта иштта халкъа депутатий городскойи районнии Советий исполкомий оагIорахьара а тIахьожам ца хиларах, КПСС обкома отделаша, парте райкомашеи горкомашеи хьадехаш ца хиларах из болх талмастта белгах. Промышленни предприятешка заданегIа лаьрхIа хиннарех 2 эзар гаргга дешархой балха моттиг вIаштIехьъяьккхаяц. Грозне из задани 30 процент мара кхоачашъяьяц. Министрий Совета соцам тесса битаб Веденски, Малгобекски, Советски, Урус-Мартановски районий боахамий кулгалхоша.

Из бахьан долаш аханел совгIа болча школай дешархоша болхлой профессеш чIоаггIа эсала материальни база йолча школьни мастерскешка караерзаю, алхха 8 процент бараш мара бац къахьегама кхетам балара гIулакх предприятей цехашка дIахьош.

Цхьабакъда, укх тIеххьарча хана къахьегама кхетам лу из форма дегIа ца йоагIаш сецай. Дуккхача боахама кулгалхоша цу тайпара хьал дувзаду экономикана доалдара радикальни реформа кхоачашъе йолаярца, предприятеш хозрасчетагеи шоаш шоашта финансировани яргеи яларца. КПСС ЦК Пленуме белгал ма даккхара, хозрасчет цу тайпара кхетаяр экономически уйла рутийни хьысапе яр санна да. ХIана аьлча, боахама расчет — из перспективана лаьрхIа расчет, цу даькъа социальни оагIув а йолаш.

Халача хьале нийсъеннай юртара школа. Дешархой къахьегама бригада — дешархошта къахьегама кхетам балара керттера форма, — бригаднии дезалеи подряд юкъейоалаярца дувзаденна колхозашкареи совхозашкареи дIайоалаш латт. Республика Министрий Совета заданегIа 1988 шера агропромышленни секторе вIашагIйохка еза хозрасчетни хьысапе болх беш йола 240 школьни бригада. ХIанз бокъонца йолаш яраш — 114. Цхьаь цаI яц Ачхой-Мартановски, Гудермесски, Назрановски, Ножай-Юртовски районий боахамашка.

Мишта тоаде йиш я этта хьал? Цкъа-дале, парте районни комитеташа, юкъаьнцарча партийни организацеша тIатеIIа йохае еза дешара заведенешца шоаш леладеча гIулакхашка духьхьал цу деша финансови оагIув мара ца гуча кулгалхой позици. Нагахьа санна тахан эзараш сомаш доадар кхере, кхоана миллионаш доацаш дусаргда вай, цхьанна ахчанца диста йиш йоаца моральнии нравственнии зе а хургда. ШозлагIа - дале, ерригача моттигашка школе деша дагIа бараши профтехобразоване дешархойи предприятей хозрасчетни гIулакхий системана юкъедига деза. Межшкольни дешара - производственни комбинаташи дешархой къахьегама бригадаши боахама расчетага йовлара хьалаш хьаде деза. Цу хьакъехьара белггала опыт йолаш я республике. Масала, 1987 шера денз боахама расчетага яьннай Бачи-Юртовски дешара - производственни комбинат, цига профессиональни кийчо еш ба Шалински района 10 школера 1650 йоккхагIйолча классий дешархой.

Дуккхача профессех бола болхлой кийчбу керттера база а хинна дIаотта еза профессионально - технически училищаш. Реформа шерашка цар арахийцаб 110 профессех бола 33,5 эзар болхлой. ДIадоладаьд кадраш кийчъяра тIадерзадаь предприятешцеи объединенешцеи дIа-хьа дола договораш увттаделга.

Цунца цхьана цхьайолча базови предприятеша профтехучилище чакхъяьккхараш балха дIаэцац, практика чакхъяккхара тIаэцац. Мишта кхетаде дезаш да «Красный молот» яхача заводе практика дIахьош бола ПТУ-3 дешархой балха моттигашца Iалашбаь ца хилар? Укхазарча кулгалхой а партийни комитет а (нн. Бервинов, Колпаков) сагота яц укх тIеххьарча 20 шера заводо училищана цхьаь цаI станок ца ялара а. Цунца дувзаденна цIенхаштта садуаш я завода ший кхоане а. ХIана аьлча, тахан укхаза болх беш ва пенсионни ха хьатIакхаьча 8000 саг. Мала дIаоттаргва кхоана царна когаметта?

Новкъа дале а, из масал ше цаI дац. Дешархой производственни практика эсала вIаштIехьйоаккх Нохч-ГIалгIай гIишлон управлене предприятешка (нн. Исмаилов, Джукаев), «Грознефтеоргсинтез» объединене, (нн. Гречко, Жариков), Госагропроме (нн. Воронкин, Гиряев).

Профтехобразоване системе гIолла болхлой кийчбелга, керттерча даькъе, дIахьу предприятей заявкаши республика халкъа боахамо дIадехараши теркал ца деш. Масала, карарча шера набора план — 12400 саг, хIаьта предприятешкара заявкаш 7500 сага мара яц. Профтехобразованена йолча НГIАССР Паччахьалкхен комитета фуннагIа даь а план кхоачашъяр духьа, тахан «престижни» йолча профессешта — продавецаш, повараш, кулинараш — республика хьашташта эшачул массехказа дукхагIа дешархой дIаэц.

Цу цхьан ханна коммунальни боахама, бытовой гIулакхаш дара, гIишлон материалий промышленноста эша болхлой кийчбац. БIарчча хьанийцача къонача болхлой профессионально-технически образоване боарам Iилма - технически прогресса дIадехараштa а республикана хьалхашка латтача декхараштa а биззача боараме жоп луш бац. Болхлой кадраш кийчъяра пхьоале из хиларах тарра, профтехобразоване системо чIоаггIа дукхагIа теркам бар дIадех партийни, советски органий, боахама кулгалхой оагIорахьара.

Профессиональни кийчо еча системе йоаггIаш йола моттиг дIалаца еза лаьрхIа йолча юкъерча дешара заведенеша. Вай республике хIара шера арахец 4 эзар гаргга специалист, болхлой класса, инженерно - технически интеллигенце, социальни сфера болхлой мугIараш шерду цар. Бакъда, лаьрхIа йолча юкъерча школана перестройка елга чIоаггIа эсала лел. Мело болх бу дешара керда технологи, дешара-кхетам балара процессашта кулгалдара тIаерзаяь хьинарегIйола формаши методаши юкъейоалаяра.

(ДIахододар 2-ча оагIо тIа).

ХАЛКЪА ДЕШАР — ПЕРЕСТРОЙКАЦА НИЙСДЕ

(ДIаходдар. Долалур 1-ча оагIо тIа).

Вай, тIехьа а ца тетташ, хIара дешара заведенега хьажа деза, специалисташ кийчбара структурен масштабаши республика экономика а культура а дегIаяро дIадехарашка хьежжа хургйолаш. ХьинарегIа дIадахьа деза техникумашка кадраш юхакийчъяра отделенеш хьаеллалга а.

Вай общества ерригача сферашта перестройка яро доккхий декхараш оттаду лакхерча школа болхлошта хьалхашка. Лакхерча школана перестройка яра тIаерзаяьча КПСС ЦК а СССР Министрий Совета а установкаша аьттув белар кхы Iаяха низ тIа ца бохийташ е, нийсагIа аьлча, диплом хьадаларга хьежа къонача наха таро луш хинна хьал дохаде. Хьалха вузовски къонача наха таро луш хинна дохаде. Хьалха вузовски коллективаша «къовсам лоаттабора» контингент лораяра, специалисташ кийчбара дикал лакха е лоха хилар теркал а ца деш. ХIанз ерригача лакхарча дешара заведенеша дIаяьккхай студенташ условно лакхагIйолча курсашка бахара практика. Белгалдаккха деза, дуккхача студенташа кхетадаьд хьалха санна «тIадилла» деша шоашта бокъо лургйоацалга, цудухьа дешарца йола шоай уйла хийцай цар. Чекхдаьхача гIулакхаша хьахьекхад, хьакъалерча решений кIийлен тIа дешара процесс вIаштIехьйоаккхача, цун эффективность лакхъеча дукха хIамаш хувца йиш йолга.

Масала, пачхаьалкхен университете керда формаш лехаш я студенташта хьехараи кхетам балараи. Хьалашка хьежжа цу процессана управлени яра гибки моделаш юкъейоалаяра эксперимент чакхйоаккхаш я укхаза. Ерригача факультетий хьалхарча курсашка вIашагIъехай профессиональни кийчон группаш, царна хьехара индивидуальни программаш кийчъяьй.

Ерригача вузашка цхьайолча дисциплинай лекционни практически занятешта юкъера соотношенеш хийцай, тIеххьарчар совле а йолаш, студенташа шоаш болх беш йола ха дукхагIа хулийташ.

Укх тIеххьарча 3 шера педагогически института коллективо 100 процент педагогаш шоаш дIахьожабаьча дIаахийтаб. Цун вIаштIехьдаьннад айхха бувзамаш леладе общеобразовательни школашца. Педагогически болх безаш болча выпускникашца беча балха новкъостал ду цо царна.

Перестройка керттерча лостамех цаI ба дешара процесс овлангара денз кердайоаккхалга Iалашдар, цун дикал лакхъяр да лакхерча школана Iилманеи производстванеи интеграци яр, кафедрай, дешара - производственни комплексай филиалаш хьаяр. Иштта гIулакх леладу Грозненски мехкдаьтта института, пачхаьалкхен университета. «Промавтоматика» «Грознефтехима» НПО, «Грознефть», «Оргтехника» объединенешка, «СевКавНИПИнефть» институте, кхычахьа хьайиллай вузий кафедрай 13 филиал, цига еш цхьайола лекцеш, лабораторни практически занятеш ю. Предприятейи организацейи производственни а Iилман а потенциалах пайда ийбар, юкъарчал доаццаш цар керттерча специалисташа дешара процессе дакъа лацаро таро хулийт кхы а лакхагIча Iилман производственни боараме кадраш кийчъелга вIаштIехьдаккха, выпускникаша каралаьца гIулакх Iомадеш йоаккха ха кIезигъе.

Из иштта дале а, хIара шера ши эзар гаргга специалист аравоалача вай вузий балха тIа кIезига хьаIайнаяц проблемаш а. Специалисташ кийчбара система хьалха санна мела ювзаенна я республика халкъа боахам дегIакхувлара перспективащца. Из бахьан долаш кIезига выпускникаш бац шоаш караерзаяьча квалификацега хьежжа балхаца Iалаш ца беш. Иштта общественни производства сфере гIулакхаш тIа а болаш болх беш ва вузий 12 эзар выпускник, уж болча эшаш яц лакхера а юкъера лаьрхIа йола а образовани.

Мела лостам тел кадраш кийчъяра процессана НГIАССР Госплано а къахьегама йолча Пачхаьалкхен комитето а. Специалисташ лаьрххIа йолча говзалах кийчбара халкъа боахама предприятешцарчеи доакъошцарчеи вузий договорни отношеней системагIа геттара кIезига пайда ийбу.

Ер шу доладелча денз предприятенеи вузаи юкъерча гIулакхашка укх тайпара порядок оттаяьй, хIара шийна кийчваьча специалистах материальни производства доакъоша дешара заведени дегIайоалаяра дIалу 3 эзар сом. Цо хьахулийт лакхерча школа производствацарча гIулакхий бувзамаш чIоагIдара йола экономически предпосылкаш.

Республикана Госплано де дезаш да оттаяьча договорашка хьежжа специалисташта планировани яреи дIа-хьахьежабареи порядкана юкъе хувцамаш делга.

ЦIенхаштта оарцагIдовла а саготде а дезаш хIама да вузий дуккха выпускникаш профессиональни кийчбара боарам лоха хилар. ХIанз а тIехьа кIезига бац лакхерча меттел юкъерча школа программа элементарни лардаш кIезига ховш бола студенташ. ДукхагIдола дипломни балхаш Iилман-тохкама хьакъехьара элементаш, темах йола цар шоай уйлаш йоацаш да.

Университетеи педагогически институтеи эрсий моттеи литератураи наьна моттеи литератураи хьехархой кийчбелга кхоачам болаш да ала йиш йолаш дац. Дуккхача выпускникашта-филологашта йовзаш яц шерра бовзаш болча яздархой произведенеш, керттерча лингвистийи литературоведийи балхаш.

Республика социальни экономически дегIаяра цхьадола лостамегIа дегIаахара цIенхаштта Iаткъаш да кхоачамболачча боарамагIа специалисташ кийчбаь ца хилар. Хьаэцаргья вай масала, воай экономически службаш. Тахан цига болх беш да дипломированни специалистий Iалаьмате доккха эскар — 15 эзар гаргга саг. 1980 шера хиннарел 1,5-зза дукхагIа хиннаб уж. Цхьабакъда, дуккхача экономисташта, вузий выпускникашта дика хац боахама расчета принципаш, инициатива йолаш бац, предприятеш дегIаахара перспективаш гуш бац уж. Укхаза дIадолалу кхыметтел самофинансированеи самоокупаемостеи хьалашка 15 процент йолча предприятеша пайда бара планаш ца ярах долча бахьанех цаI, хIаьта 37 колхози совхози зе а деш, болх беш я. Экономика специалисташ Iалаьмате дукха болашехьа, республика халкъа боахаме тоъаш бац творчески уйла еш бола экономисташ, къаьстта кулгалдеча. Боккъалдар аьлча, ерригa вай кадраш экономически кийчъелга принципиально дикагIа хилийта дезаш да. Хозрасчетеи самофинансированеи принципаш экономически вахаре тIа-тIа кIоаргагIа юкъейоалаеш хилар, демократизацеи самоуправленеи кIоарглуш йоагIаш хилар бахьан долаш из кхы а дуккхагIа эшаш хургда.

Халкъа боахаме, социально - культурни сфере эшарашта лаьрххIа тIадерзара йолча позицешкара хьажа деза вай тахан лакхерча дешара заведеней Iилман балхага. Цига ба дикка дукха Iилманхой — Iилмай 490 доктори кандидати, вешта аьлча республикерча берригнех 90 процент совгIа бараш. Нохч-ГIалгIай АССР производительни низаш дегIакхувлара, интернациональни, атеистически, патриотически кхетам лулга эргадаьккха тоадара, дуккхача проблемашта тIабийрзаб уж цхьайола целевой комплексни программаш кийчъяра низаш вIашагIтох цар.

Цхьабакъда, лакхерча дешара заведеней таронех хIанз а кхоачамбоаллаш пайда эцац. Iилман болх, хьалха санна, дIа-хьа бийкъа ба дуккхача «диссертационни» темашта, дукхагIйолча хана халкъа боахама доакъошта эшарех уж дIахаьда а йолаш. Республикана лаьрхIа кхоачащдеш дола дерригa хоздоговорни тохкамаш 40 процентал тIехдоалаш дац.

Боахама механизмана овлангара денз перестройка яра, кулгалдара экономически методашка довлара юстара латта йиш яц лакхера школа. Эггара хьалха вузовски Iилма. Вузаша деча тохкамий тематика актуальность чIоагIа айъяра, халкъа боахама бокъонца эшаш йолча Iилман - технически проблемашта ориентаци е, шоай балхах бухсоццаш хьахулаш дар дукхагIа хилийта болхлой хьашташ чIоагIдара дола дIоагIа да из тахан. ХIанз-м вай вузаш дIахо фу хургда, мала хургда яха позици а лаьца, инициатива йоацаш Iеш я.

КПСС ЦК февральски Пленуме белгалдаьккхар «кагирхошта дика образовани ялар — из духхьал вай юкъерча, лаьрххIача а лакхерча а школа цхьа декхар мара дац. Цул кIезигагIа лоархIам болаш дац кхы цхьаькха, из да чIоагIа мутIахьа а болаш революционни идеяши традицеши лелаергйола, парте политика хьаллаца а чакхъяккха а могаргдола нах советски кагийнахи мехкарийи хургболаш царна кхетам балар».

Советски общество кердаяккхаро, гласности демократии шеръяро дикка айдаьд дешабагIача кагирхой хьинар. Лакхбеннаб общественно - политически вахарцара цар безам, хулаш дола хувцамаш кIоаргагIа кхетаде гIерт. Из иштта дале а цхьаболча кагирхой духовни къе хилар, скептицизм йолаш хилар, идейни бIубенна хилар, советски патриотизм, къахьегама энтузиазм санна йола ганзаш яц. Уж хьахилийтад застоеи деформацеи хана мехка эттача ерригача факторашеи халкъа образоване системе дешаракхетам балара балха тIа тахан долча кхоачамбоацарашеи.

ЦIенхаштта критика е йоагIа дешара заведеней цхьаболча обществоведашта.

Бакъда, цар балха тIа я белггалара объективни халонаш. Уж ювзаенна я цхьайола проблемаш увттаеча общественни Iилмаш тIехьадисарца, вай парте а пачхьалкхен а исторе чухь «яьсса моттигаш», квалификаци лакхъяра системе кхоачамбоацараш хиларца, кхычарца. Бакъда, керттера бахьан да перестройка юхаувзаш общественни Iилмаш хьехаш хилар, дукхагIча даькъе преподавателa шийн личность. Дуккхача студенташа гуччахьа белгалдоах дешар ледара хьехаш хилар, занятеш къаьнача тайпара ю йоах, керда теоретически практически дешаш творчески хьале дувца доагIача метта, хьалха а санна, массанена йовзаш йола хрестоматийни положенеш, массанена довзаш дараш хьалхадоах, цитаташ Iомадайт.

Цунца дувзаденна партийни комитеташ декхарийла я дешара заведенешкара методически политически семинарий болх хьадда эргабаккха. КПСС горкомашеи райкомашеи кхы а шерагIа оттае еза районийн республикан социально - экономически проблемай хьакъехьара обществоведий информаци. Обкома пропаганда, Iилман дешара заведенейи отделаша общественни дисциплинай преподавателий квалификаци лакхъяра система эргаяккхара хьакъехьара КПСС ЦК-аи СССР Министрий Советеи соцам кхоачашбара практически гIулакхаш де деза.

Вай республика хьалашка хIанз къаьстта лоархIам болаш да дешабагIача кагирхошта интернациональни, атеистически, патриотически кхетам балара дешаш. Вай школас кIезига хIама даьдац, да а ду нах интернациональни кхотабара, бера хана денз цхьоагIон, нийсхон, вошала уйла чуйоссаяра. Iилма атеизма курс юкъейихьай республика дешара ерригача заведенешка. Из иштта дале а, цу хьакъехьа сатийна Iе йиш яц. Вай тахан бIарга ца гуш дита йиш яц студенташтеи дешабагIача кагирхоштеи интернациональни, атеистически, патриотически кхетам луча хIанз а дукха формализм хилар гIулакх, валови хьисапе леладеш, эпизодичность тIехйолаш хилар.

Республике гуччахьа йоаггIача тайпара теркалъяц дина догматикас бераштеи кхелетараштеи еш йола влияни, кхетадеш дац вай селлара сатийна хIанад, гIулакхаш шоаш ма дарра хIана дувцац. Духьале ешше, Назрановски, Сунженски районий а г. Грозне а цхьайолча школашка юкъейихьай Iилма атеизма курс. Цхьаболча педагогаша духхьал хьайоах школьни программагIа из предмет вIалла Iомаде доагIаш дац.

Iилма атеизм хьехалга тIадулл дукхагIча даькъе компетентни боацача, ца боагIача наха. Тхона хетачогIа, иштта этта хьал КПСС райкомашеи горкомашеи, халкъа образоване органаша цIенхаштта кхетаде дезаш да. Просвещене министерствос сихагIа къоастаде деза школаш доагIаш долча дешара-методически литературацеи гойтара пособешцеи Iалашъяра дешаш.

Боккха теркам тIабахийта боагIаш да къамани эрсийи ши мотт Iомабелга. Районашка 80 процентал тIехйолча школашка занятеш ю нохчийи гIалгIайи юххьанцарча, бархIшерарча, юкъерча школашка лаьрххIа йолча дешара планагIа. 80 шерашка ца доагIаш наьна мотти литературеи Iомаде ца тигача Грозне школашкара гIулакх кхыча тайпара да. ДIадахача дешара шера из гIулакх нийсде гIийртар. Города 50 школах 31 школе нохчийн гIалгIайн метташ хьех. Из дош маькара, тIагIертта къоастадеш дац, цкъаза цун политически маIан кхета а дац. Масала, Октябрьски районе 97 процент болча нохчийн гIалгIайн дешархоша наьна мотт Iомабу, Ленински — 45.

Проблема вож оагIув латт эрсех боацача къамий кагирхой цхьа дакъа эрсий мотт — къамаша вIаши лелабеши уж гаргаозаши бола мотт ледара ховш хиларах. ХьалхагIа вай из магийтар преподавателаш ца тоъаш хиларах. ХIанз вай арахец юкъерчеи профессиональнии школана кхоачамхиллал филологаш. Дош юха а уж госуниверситетои педагогически институтои дика кийчбе безаш хиларах латт, цох дийцар доклада тIа а.

КПСС ЦК Пленуме белгал ма даккхара, мотт цаI шоллагIчул дикагIа лархIа а доазув оттаде доагIаш а бац, низагIа Iомабайта боагIаш хIаьта а. Наьна мотт ма боагIара безаш хиларах метта шовинизм - хьае мегаргьяц. Шийн аргIан чIоаггIа могаде деза моттигерча къаман мотт республика територе тIарча кхыча къамех болча наха Iомабелга.

Интернациональни патриотически кхетам луча боккха лоархIам болаш да исторически Iилма. Къаьстта из доагIа вай Даьхен революционни дIадахачох, социализм хьалъеш - баьча новкъа сийлахь - доккхий карагIдаьннарех йолча знаней хьакъехьа. Цунца цхьана вайна эш таханарча ден идеал а. «Турпалаш вайна уллув ба» — из дац абстрактни лозунг, ерзана фраза яц. Вай вахара маIан да цу дешашца. Халахете а, вай дешархошта во довз вай края, шоай района, города е юрта, базови предприяте истори. Наггахьарча школашка мара хилац школана шефски новкъостал ца деча завода, колхоза е совхоза коллективах, цар дикача нахах дувцаш йола уголокаш е стендаш.

Мах баь варгвоацаш боккха ба шийн края истори Iомадеш беча балха лоархIам. Къаьстта, нагахьа санна из дешархоша шоаш беш, цар кулгашца исторе уголокаши кабинеташи, тIемеи къахьегамеи сийлен музеяш хьаеш яле. Иштта йола практика правило а хинна дIаотта еза хIара школе, хIара дешара заведене.

Боккха теркам тIабахийта безаш я халкъа искусства традицеш лораяреи дегIайоалаяреи проблема. ДоагIаш дола хувцамаш де деза радиои телевиденеи передачашка, хадданза деш хила деза фольклорни, музыкальни деза деноши хьажараши, халкъа музыка дIайовзийташ йолча коллективай программаш тIа хувцамаш де деза. Тахан дешара заведенешка, культура учрежденешка, бIаьсти догIа дийлхачул тIехьагIа нитташ санна, дукха хьахул Малхбузерча «кумирий» гаьнна дика йоаца образецаш хьайеш йола моттигаш, нагахьа санна творчество я цох ала мегаргдале, гIар елла ансамблаш. Iаткъаш да музыкальни искусства, классика бокъонца йола шедевраш, бокъонца йолча халкъа творчества бIаргча оагIонаш тIехьашка йоахаш хилар.

ШерагIа пайда эца беза дешархоштеи студенташтеи культурни кхетам балара вай хIанзле а Iоаяьча дикача опытах, хьаIайнача зIамигача хIамаех. Масала, пачхаьалкхен филармоне симфонически оркестра коллективо дешархошта абонементни гIулакх ду массехк шу да. Укхаза дика болх беш я берий халкъа филармони. Эшаш а пайдане а гIулакх да НГIАССР просвещене министерствацеи профтехобразоване Госкомитетацеи цхьана театрально - педагогически урокаш телача М. Ю. Лермонтова цIерагIча театра коллективо дер, спектаклаш а гойташ, актераша, дешархоша, преподавателаша дакъа лоацаш уж ювцалга.

Иштта масалаш дукха дац вайцига. Бераштеи кхувш боагIараштеи эстетически кхетам балара даькъе геттара кIезига дакъа лоац творчески интеллигенцеи культура болхлошеи. НГIАССР творчески союзашеи театрально - концертни организацешеи теркал ца деш каст-каста дут из дош, парадни гIулакхаш дарах кхоачамбу. Кагирхошцара бувзам геттара дIахоадабаьб НГIАССР художникий Союзо. Писателий Союзо формальни кулгалду юрташкарча районашка йолча кагирхой методобъединенешта.

Республика культура министерствана (н. А. Г. Киндаров), облсовпрофа (н. М. Ж. Пугоева) бе-башха ца хеташ я дукхагIйолча культпросветучрежденешка берий художественни самодеятельноста кружокаш, дезача гIулакхий объединенеш, тIема-патриотически, интернациональни, атеистически лостам бола клубаш кIезига хилар.

Коммунистически нравственность йолаш кагирхой кхебара балха лоархIаме дакъа да дешархошта ездел, сакхетаме дисциплина Iомаяр. Цу проблема лоархIам кхетабац дешара заведеней дуккхача партийни организацешеи педагогически коллективашеи.

Соахка берашеи кхувшбоагIарашеи 830 правови зулам даьд. Бераша деш дола зуламаш дукхагIа хулаш латт Грозненски, Наурски, Октябрьски, Советски, Сунженски районашка. ДукхагIа нийслу наркотикаш мелаш йола моттигаш.

Бахьан сенах латт аьлча, из латт профилактически болх чакхбоаккхача, хьалха санна хIанз а дезала, общественни организацешта, хьехархой коллективашта, правоохранительни органашта юкъе бувзам ца хиларах, царна тоъац гIулакх хьадда кхувшвоагIачунца беча индивидуальни балха бухсоцаш хьахулар дикагIа хилийтара тIагIертта леладар.

Хьехархой коллективаша геттара а кIезига бу дешархошта правови кхетам балара болх. Тохкамаша, къаьст-къаьста даьча къамаьлаша хьаьхьокх «Советски пачхаьалкхени бокъони лардаш» яха курс дуккхача дешархоша во Iомаелга.

Партийни, советски боахамийн органий, дешара заведеней хьехархой коллективий декхар да мукъача хана кхувшбоагIараштеи бераштеи цар дего дикагIа тIаэцаш дола гIулакх хьалеха магар. ХIаьта из дара уж бахача моттигашка вIашагIйохка еза тайп-тайпара клубаш, технически кхоллама кружокаш, спортивни секцеш. Уж дешаш къестадеча дукхагIа хьинар гойта деза профсоюзни комсомольски органаша.

Профессиональни юкъерчеи школана реформа яра Керттера лостамаш кхоачашдеча, лакхерчеи юкъерчеи дешара перестройка еча толам баккхар дукхагIча даькъе тийша да дешара заведенешта партийни кулгалдара боарамах, цар хьаштий парте райкомашеи райисполкомашеи йоакхо ярах. Вай долаш да халкъа дешара партийни кулгалдара дешаш компетентни лерттIеи къестадеш дола масалаш. Масала, дешархошта кхетам балараи къахьегама тIера болаш кхебараи дика опыт Iоаяьй Наурски районе, Ленински районе — юкъера лаьрхIача дешара заведенешта кулгалдар, Гудермесски — школас, дезалаша, общественносто цхьана болх бар, Старопромысловски — кхувш боагIаращца болх бар.

Цунца цхьана дешара заведенешта парторганизацеша кулгалдар вIаштIехьдоаккхача система яц дуккхача партийни комитетий. Цхьайолча КПСС райкомаша халкъа дешара перестройка еча хIанз а шоай моттиг хьалаьцаяц. ТIеххьарча кхаь шера, масала, Малгобекски горкомеи Грозненски райкомеи бюро шозза мара дийцадац школа проблемаех. ХIаьта ховш ма дий, Малгобекски района цхьаь цхьан боахаме, боахама расчетагIа къа а хьегаш дешара производственни бригада йоацилга, болх беш яц школашта юкъера дешара - производственни комбинат. Во къестаду укхаза всеобуча дешаш. ХIара шера Советски Эскаре гIулакх де болхачарех 30 процент юкъера дешар дешанза ба, 1987 шера арахийцача выпускникех 27 процент общественно-пайданеча къахьегама юкъе эзабац.

КIезига дац кхоачамбоацараш Грозненски районе а.

Таханарча пленумга кийчлуш цхьайолча дешара заведеней хьехархой коллективашца вIашагIкхетараш чакхдаьхар КПСС обкома секретараша, бюро членаша, пропагандистски группаша, партийни комитетий докладчикаша. Дуккхача хьехархоша доагIа а доагIаш бехкаш даьхар горкомийи райкомийи секретараш наггахьа мара школашка, ПТУ-шка, техникумашкеи вузашкеи хилац, яхаш.

ЦIенхаштта теркам тIабахийта безаш, хьадда новкъостал де дезаш я дешара заведеней дукха партийни организацеш. Парте городскойи районнии комитеташ декхарийла я хIара школа, училищаи техникумаи йоакхо е, шаьрра цигара хьал довза, коллективе унахцIена морально - психологически хьал, (халахете а дукхача дешара заведенешка хIанз дац из) хьадара хьаькъалца влияни е ховш хила.

Халкъа образоване системана перестройка еча боккха лоархIам болаш я КПСС обкома Iилмаи дешареи заведеней отдел (н. Громов П. Н.). Дукха дешаш дут цо теркал ца деш. Парте районнии городскойи комитеташца, дешара заведеней юххьанцарча партийни организацешца бувзам лоаттабара система яц. Отдела маганзар вузий ректорий совета болх тоабе, боаггIача бесса теркам бац юкъерча лаьрхIача дешара заведеней директорий совета, эсала йоаржаю балха дикагIйола опыт. Халкъа дешара проблемашта теркам тIабахийта декхарийла я парте обкома кхыйола отделаш а.

Партийни советски органий теркама юкъмоттиге хила деза дешара заведеней материальни база чIоагIъяра дешаш. Таханарча денга диллача геттара эсала я из вайцига. Из хьахиннад халкъа образовани дегIакхувлара даькъе шийн хана доккхий гIалаташ дувлийтарах. Из бахьан долаш аханел кIеззига дукхагIйола школаш мара яц типовой зданешка дIатаръяь, 211 дIанийсъяьй кIезига - дукха вIаштIехьъяьхача помещенешка, 70 — тишъенначеи аварийни хьале йолчеи, 44 школьни здани цIенъяь дIаяккха езаш я. 800 школе яц активни спортивнии залаш. 80 процентал дукхагIа йолча школашка 2—3 сменагIа деш (Российски Федераце цу тайпара яраш 26,1 процент мара яц), хIаьта цо вIаштIехьдалийтац дIаьхдаьча ден группай сеть шеръе, 6 шу даьнна бераш цхьоалагIча классашка деша хьанйбелга алсамдаккха.

Эсала дегIайоалаю республике берийн деша даха ха кхачанза барийн учрежденей сеть. Школе дахалехьа берашта общественни сакхетам балара боарам геттара лоха ба, из 24 процентага мара дIакхачац (РСФСР-е гIолла — 70 процент).

ГIулакхаш кхы дикагIа дац профтехобразоване училищай материальни базе а. Этта хьал сагото яйташ да. ТIеххьарча шерашка мукъадовла-м гIийртад вай капитальни вложенешта планировани еча юхедисар мара дIа ца ахийтара принципах, школаш хьалъяра дикка дукхагIа средстваш дIаухийт дIаяхача пятилетке караерзаяь хиннарел, школьни моттигаш нормативага дIакхоачаяра из кIезига дале а. Цхьабакъда, хьажа вай хьахийца капвложенеш вайцига мишта караерзаю. Школашка деша даха ха кхачанза долча берий учрежденеш, профтехобразоване училищаши лакхера дешара заведенеши хьалъеча шин шера карадерзадаьдац 8 миллион сом гаргга. Долче, цкъа-дале, социальни сфера дегIайоалаяра хьахийца средстваш дIа-са екъача остаточни оалача принципах мукъадовла гIерт вай, шозлагI-дале, оалаш ма хиллара, уж караерзаяра даькъе остаточни принципаца, теркам тIаахийтареи бехктокхамеи дефицитаца вIаши духьала а отт вай, эггара хьалха Нохч-ГIалгIай гIишлон управлене (н. Исмаилов Э. Э.), Агропромстроя (н. Омаров Р. А.), республика Министрий Советеи Грозненски горисполкомеи (нн. Магомадов М. А., Данченко О. Д.), УКС-ий оагIорахьара. Цу балха боаггIаш бола тIахьожам лоаттабац КПСС обкома отделий заведующеша нн. И. И. Алмазова, П. Н. Громова, республика Министрий Совета председатела заместителаша нн. К. С. Салтахановеи Т. У. Махмудхаджиеваси, КПСС дуккхача городской а районни а комитеташа, горрайисполкомаша.

КПСС ЦК февральски Пленуме вай адресагIа критика яьяр 1981 шера Пачхаьалкхен педагогически институт хьаеллалга вIаштIехьдаккхарах гIулакх кхоачашдаьлга а лаьрхIа, цун материальни база йоаггIача тайпара чIоагIъяра йоакхо яь ца хиларца дувзаденна. Института керда дешара корпус хьалъеш латта ялх шу даьннад. ПланагIа 1985 шера эксплуатаце дIаяла езаш яр из, бакъда, тамаш я-кх укх шера а из гIишлонхоша дIалой.

Шоана гуш ма хиллара, новкъостий, цхьаболча вай кулгалхой сакхетаме чудижадац школьни хьаштий приоритет йоаггIача бесса кхетаелга. ГIулакх цу тайпара харц кхетадарах хьахинна рецидиваш хоалу тахан. ХIаьта партийни комитеташ декхарийла я цар принципиальни мах бе. Биззача боараме доагIаш да из парте обкома бюрона а.

Халкъа образоване реформа кхоачашъеча даьха толамаш, кхоачамбоацараш а санна, лоархIамегIча даькъе тийша да Iомабечарехи кхетам лучарехи — педагогех, преподавателех, профессорех. Цар профессиональни боарам, педагогически опыт, хIаране ши-шийн масал геттара лоархIам болаш да дешаш болча кагирхошта.

Вайцига болх беш я преподавательски кадрай йоккха отряд. Республике шерра йовзаш я царех дуккхабарий цIераш. Уж ба, масала, хьехархой г. Грозпен № 2 йолча юкъерча школера Э. Д. Басина, № 1 йолча Валерикски юкъерча школера А. З. Зайнутдинов, г. Назрана № 1 йолча юкъера школера С. Б. Аушева, № 3 йолча СПТУ производственни дешар Iомадара мастер А. Г. Усик, профессораш А. К. Мновян (ГНИ), В. Д. Тимаев (ЧИГУ). ЧИГПИ доцент Т. Х. Муталиев, кооперативни техникума директор А. Б. Бисчеков, иштта дуккха кхыбараш.

КПСС член ва техникума е училища хIара кхоалагIа вола хьехархо, преподаватель. 4,5 эзар коммунист, царех 800-нел совгIа вар лакхерча дешара заведенешка а волаш, хIара дийнахьа яхар мо, шийн низ, вахара а политически а опыт дIалуш ва кхувш йоагIача тIехьенна кхетам луча.

Хьехархо, преподаватель — юкъерчеи лакхерчеи школана перестройка еча керттера вар. Халкъа образоване гIулакха цар юкъехьош долча даькъа мах беча хана, сагото а еш белгал ца даькхача далац, школе болх белга, къахьегалга динза даргдоаца хала хIама санна лерхIаш бола педагогаш кIезига ца хилар. Дешархошца гIожа хилар, нахаца гIулакх леладеча хиланза яргйоаца культура, педагогически эхь-эздел ца хилар — цох партийни а, советски а органашка, газетий редакцешка язду даьша-ноаноша а дешархоша шоаш а. «Урокаш телараш» а хинна дIаэттаб цхьабола хьехархой. Цхьан метте латтийтад цар профессиональни говзал лакхлулга, шоай знаней а педагогически говзала а боарам лакхбара деш хIама дац цар.

Халкъа образованена перестройка елга «цхьан метте латтар» дуккхача даькъе кхетаде йиш яц школана доалделга минпроса а госпрофобра а дукхагIча даькъе бюрократически методашца ярца мара. Къаьнача школярски стилаца кхоачашде гIерт уж керда декхараш, цунца цхьана инициатива, организационни оперативность шоай йоацалга хьа а гойташ. Цар беча балха тIа хIанз а хоалуш дац вайна новаторски хьинар гойталга, хадданза кердадар, теркам тIаоза идеяш лехалга, педагогически кхоллам. Хьалха а санна, цар аппаратий болх дIатIабуг бала пайда боацаш а хьалха латтача идеологически практико дIадехарашка хежжа йоацаш а йола дешар Iомадара шаблонни формаши методаши юкъекхувларга. Тхона хетачогIа, дикагIча оагIорахьа белгалдала декхарийла да уж ведомстваш республика халкъа образоване цаIйолча министерстве вIашагIтохар, инициативни, профессионально кийчбаь, шоаш дикагIча оагIорахьа хьахьекхача нахах кадраш хьахаржар.

ДIахо йодача хана тардала йиш яц дешара процесса керда чулоацам хургболча хьалашка довлара дукхагIча даькъе цхьабола хьехархой кийчбаь ца хиларца. Фу хургда-хьогI, яхаш, хьежара тактика оамал чуеннай цхьабарий, цудухьа кхычахьара хургйолча реформашка а хьежаш, къаьнача хьисапе дIахо а болх бу цар. Просвещене министерствас а цун районни органаша а уйла е хIамаш да укхаза. Цхьаболча хьехархошта гIо де деза къаьнача оамалехи шаблонехи мукъабовлара, хIаьта цхьабарашцара къаста а деза. ХIана аьлча, массанена а ховш ма дий шеко йоаца бакъдар: во хьехархо — из во дешархо.

ХIаьта укхаза чIоагIбе беза педагогически кадрашта аттестаци яра лоархIам.

Кадрови проблемаех лоархIамегIа йола цаI — дешара заведене директора, райгороно заведующе проблема. Юкъера дешар дешареи профессиональнии школана реформа еча 4 шера вайцига хувцабеннаб халкъа образоване городскойи районнии отделий ахаш гаргга заведующеш, 25 процент школай директораш, профтехобразоване училищай хIара шоллагIвола директор. ДукхагIча даькъе уж хьахоржалга чакхдоах тахкараи гIалаташ дувлийтараи методаца, йоацаш я уж хьахаржара бокъонца йола резерв.

Из иштта деце, мишта кхетаде доагIа, масала, Заводской районе хIара шера хIана хувцалац, аьнна, районо заведующеш хувцалуш хилар, цхьан шера а мукъагIа болх ца беш Грозненскии Урус - Мартановскии районий цхьоайолча школай директораш дIаухалга. Юха а увзалуш юкъедоаладу вайцига дешара заведеней директораш хержалга. Тахханалца хержараш верригаш а 11 мара вац уж. Кулгалдеча кадращца болх бара цу тайпара форма юкъекхувлац республика дукхагIйолча районашка.

Цунца цхьана, хоржамаш дара толашагIча опыто хьахьокх бокъонца йолча демократически принципальнии кIийлен тIа гласность дегIакхувлар дег тIара раьза а йолаш, дешара заведеней коллективаша тIанйеш хилар. Иштта дар, масала, госуниверситете, массехк кандидатурех конкурса хьисапе проректораш хоржача хана. Цу тайпара практика норма а хинна дIаотташ латт укхаза факультетий деканаши кафедрай заведующеши хоржаш а. Майрра юкъекхувла еза из кхыча дешара заведенешка а.

Вай вузашкарча Iилма-педагогически кадращцара болх овлангара денз перестройка е езаш ба. ДоаггIача тайпара хьадехац вузий ректорашкареи партийни комитеташкареи кадрови балха тIа, лакхара квалификаци йола кадраш планови хьисапе кийчъеча этта хьал тоаделга, Iилма - технически прогресс белгалйоаккхача Iилман лоархIамегIдолча лостамашкеи общественни Iилмашкеи къаьстта а тоадеш. Вузашкара Iилман докторaш ха яха нах ба. Из иштта дале а, леррагIа болх биц гарггарча шерашка докторски диссертацеш чакхъяха таро йолча Iилман даькъе дикагIча оагIорахьа белгалбаьннача къонача Iилман кандидатех резерв хьаяра.

Школаш, профтехобразоване училищаш, лаьрххIа йола юкъера дешара заведенеши вузаши къонача хьехархой, преподавательски, Iилман кадращца Iалашъелга партийни организацей а педагогически коллективай а цахаддаш теркам тIалатташ дола хIама хила деза. Шийн ханнахьа, из школе дешаш волча хана, педагогически балха тIакхувш вола зIамига саг бIаргагор, хьакъалерча дешаца цунна новкъостал дар, вузе ваха рекомендаци ялар, пайда болаш цун практикеи стажировкеи чакхъяккхар — из дерригa а доацаш лакхерчеи юкъерчеи школашка эргалонаш е вIаштIехьа дац.

Доккхий дIадехараш да хано хьехархочоа хьалхашка оттадаьраш, цхьабакъда, цо хьехархочун чIоаггIа йоакхо яр а дIадех. Тахан шоай вахара хьалаш тоадарга хьежаш ва школай, ПТУ, вузийи техникумийи 900 преподаватель. Вайна массанена ховш да, мел ира латт республике наха чуIе фусамаш хилийтара дош. ДукхагIйолча хана хала хул квартира сихагIа йоагIар хьакъоаставе. Цхьабакъда, халкъа депутатий городскойи районнии Советий исполкомаш декхарийла я цу даькъе дукхагIа гIо-новкъостал хьехархошта, профессорско-преподавательски корпусана де. Машар бе йиш йолаш хIама дац халкъа образоване къахьегача наха юкъе санаторе вахараи салоIара цIеношкеи луш йола путевка бIаьннех шиннена мара луш ца хилар, дуккхача школашкара хьехархой доагорца, кхачан продукташца, хьалхарча даькъе эшача промышленни товаращца Iалашбаь ца хилар. КПСС райкомаша, райисполкомаша, облсовпрофо къаьстта теркал де деза уж дешаш. Хьехархой чIоаггIа йоакхо е еза, теркал ца беш бита йиш яц уж.

Школана перестройка ярца дувзаденнача дерригача дешашка партийни организацеш дика гIончий болаш я — комсомол, пионерски организацеш. Дика уйлаш, пайдане а безам тIаоза а инициативаш, хIаьта иштта дика традицеш къоначарна юкъе тахан кIезига яц. Хьаэцаргья вай комсомоло хьакхелла студентий гIишлон отрядаш. ДIадахача шера гIишлош хьалъеча, совхозийи колхозийи кхашка къахьегаш 60 эзар гаргга дешархои студенти хиннав. Цар 3,5 миллион сома маьха капитальни вложененех пайда ийцаб, чакх а яьккхай, маьхала а яьккхай 11 миллион сома маьха юртбоахама продукци. 1987 шера итогегIа Нохч-ГIалгIайчен студентий гIишлон отрядо Ерригсоюзни социалистически яхье хьалхара моттиг яьккхай, цунна еннай СССР Министрий Совета, ВЦСПС, ВЛКСМ ЦК карара кара тела ЦIе байракх.

Цхьабакъда, цар балха тIа а къоастаянза йола дукха проблемаш Iайнай. Сихха дегIадоагIача кагирхой балха хьинара хьалашка къахьега кийча хиннаяц уж. Каст-каста тIехьаюсаш, инициатива йоацаш хул уж. Комсомола областной комитет цхьайолча хана кхоайиц дика а пайдане а дола гIулакхаш унахцIена йоацача кIийлен тIа хьахиннача хьинарах шийн ханнахьа хьакъоастаде. Из бахьан долаш дий-те цIаьхха хьахулача кагирхой объедненеша, ВЛКСМ комитеташа чакхйоахача мероприятеша тIаувзачул чIоагIагIа, кхувшбоагIараш тIаувзаш хилар. Комсомоло тахан, шийн къовзткъеи итт шу дузача хана, политически нийса болча наькъаца шийна гонахьа вIашагIтоха а кхотаде а деза кагирхой унахцIена низаш.

Партийни комитетий лоархIаме декхар а хинна дIаотта деза дезалийн школаи низаш вIашагIтохалга. Дайноаной бехктокхам айбара бу болх партийни, профсоюзни организацей а ерригача къахьегама коллективай а теркама юкъмоттиге латта беза. Вайцига наггахьарча КПСС райкомо, профсоюза отраслевой обкомо мара теркалдац уж дешаш.

Партийни комитеташа, халкъа депутатий моттигерча Советаша, профсоюзни организацеша, дешара заведеней педагогически коллективаша цахаддаш новкъостал де деза дезалашта. Чакхдаккха деза дай-ноаной педагогически дешар, хьалъайде деза барттайна а къахьегама тIакхувш а болча дезалий, къахьегама династей сий, дIайовзийта еза берашта кхетам луча цар Iоаяь опыт. Уж дешаш къоастадеча биззагIа пайда эца беза къахьегама коллективай моральни а материальни а таронех. ХетачогIа, хIара парторганизаце балха норма а хинна дIаотта деза шоай берашта кхетам баларах йола коммунистий отчеташ. Теркам тIабахийта ловра хьехархочун шийн общественни лоархIам айбара а. ГIадвугаш хIама да царех дукхагIбараш лектораши пропагандисташи болаш, гонахьара Iалам лорадеча къовсам лоаттабеш, даймехка истори Iомадеш, бокъонца бола патриоташи интернационалисташи хьалкхебеш, общественни вахаре хьинаре дакъа лоацаш хилар. Цо бехктокхаме ю партийни организацеш болх дика, нийса, боаггIача тайпара дIабахьа ховргдола хьехархой хьал-

ХАЛКЪА ДЕШАР — ПЕРЕСТРОЙКАЦА НИЙСДЕ

кхебара а. Укхаза духхьал хьехархочун дош хинна ца Iеш, боккхача лоархIаме да цун ший моральни гIулакхаш, цун оамал. Цудухьа цахаддаш ше-шийна кхетам балар хIара хьехархочун служебни декхар а цун дего дIадехар а хила деза. Цу даькъе из бехктокхаме хила веза общественна хьалхашка а, ший эхь-эздела хьалхашка а.

ХIанз дIахододаш да КПСС XIX Еррнгсоюзни конференцена кийчо елга. Республикерча коммунисташа гойт дегIадоагIаш латта хьинар, партийни организацей берригa болх перестройка кердача этапа декхараша дIама деххара хилийтар духьа шоаш тIатеIIа къахьега кийча хилар. Цу декхараштa юкъе — хьалкхувш йоагIача тIехьенга дешнйтара а цунна кхетам балара а доккхийн чоалханен декхараш къоастадар динза даргдоацаш хIама хилар. Цох лаьца цIенхаштта къамаьлаш хилар партийни комитетий пленумашка, парторганизацей районни активай а къахьегама коллективай а собранешка. ЧIоагIа лоархIаме да тIаййца решенеш халкъа образованена перестройка яра тIаберзабаьча практически балхаца хьаллоацалга.

Цхьаккха шеко яц, — аьлар М. С. Горбачева, КПСС ЦК Пленуме ше къамаьл деш, — «деррига а школах, хьехарахи кхетам баларахи дIахьокхалуш мел дар социализм дегIаярца, перестройкаца бувзам болаш долгах. Цул совгIа, цун лоархIамегIбола лостам а банз». Из кхеталуш а да, хIана аьлча, школах, кердача сага хьехарахи кхетам баларахи тийша я социализма кхоане.

Халкъа образоване эргаяккха тоаена социальни сфера дегIайоалаеча даькъе вай беча берригача балха лоархIамегIдола дакъа да. Керда школаш хьалъеш, дешар хьехара чулоацам, формаш, методаш тоаеш, лакха квалификаци йола кадраш кийчъяра кIийле хьаю вай, хьехархой йоакхо еш, уж чубахара фусамаш хьалъелга шерду вай. Хьалкхувш йоагIача тIехьен унахцIено лораяр, цунна кхача балар, из физически а культурни а дегIайоалаяр тоадаро дIадех берашта лаьрхIа йолча больницай, поликлиникай, стадиони, спортивни залий, клубий, школьниййи студентийн столовей сеть шеръелга. Шоана гучча бесса, социальни сферера деррига мазаш халкъа образованена чудоагIаш да.

КПСС обкомо лоархIачох, халкъа образоване хьал дикка тоадара кIийленаши тароннаши йолаш да вай, из дарца республика социально-экономически дегIайоалаяр сихдеча, КПСС XXVII съезадо оттадаь декхараш кхоачашдеча аьттув а бергба вай.

ДОКЛАДАГIА ЙОЛА ПРЕНЕШ

Дувцача дешах пренеш хьайийллар академика М. Д. Миллионщикова цIерагIча Грозненски мехкдаьтта института ректора **Ю. Л. Расторгуева.**

Инженераштен хьехархоштен юкъе кIезига бац шоашта дIаденна диплом бакъ ца деш бараш, аьлар цо. Укхаза духхьала вуза бехк хинна Iац. Из бехк бекъа беза тIехьарча 15 — 20 шера ший позицеш карара ялийтача школа а. Институте деша боагIача кагирхоех 50 процент совгIчарна кхоачашдулац школьни программа дIадехараш. ХIаьта деша хьаэттарех дукхагIбараш шоаш болх бе, деша ховш хилац.

Юкъерчеи лакхерчеи школа кIоаргга хувцамаш делгах цIенхаштта дувцалга яц, цар материально-технически база лоархIам боллаш чIоагI ца йийча, дешархоштен преподавателаштен лерттIа хьалаш хьа ца дича.

Республика промышленни предприятейи гIишлон организацейи инженерни корпус дукхагIдолча даькъе Грозненски мехкдаьтта института выпускникех латт. Цо иштта инженерно-технически болхлой говзал лакхъю, царна переподготовка а ю. Амма, сона дагадагIац белгалдаьккхар къамаьл даьчо, парте обкомо е райкомо института дегIайоалаяра цунна гIо дара цаI мукъагIа соцам тIаййца.

Республика вузашта ира йолаш юс жилищни проблема. ДIа мел хьежача кхоллама болх бара лерттIа хьалаш доацаш я Iилман кадраш.

Докладчико уйла тIаерзайир Iилман низах шерагIа пайда эцара, республикана лаьрхIа дукхагIа болх бара, цун экономикана хьинарегIа влияни яра. Из нийса да. ТIаккха мишта, малагIча тайпара влияни е еза? Института керттерча заказчикаша — «Грознефть», «Грознефтеоргсинтез» объединенеша, «Красный молот» заводо, кхыйолча предприятеша — цIаьхха лохдаьд финансировани яра боарамаш. Тхона моттар предприятеш кердача хьале болх бе яьлча, пайда белга цар балха керттера критери а хинна дIаэттача, Iилма дукхагIа эшаш хургда, аьнна. Халахете а, из хиланзар. ХIаьта из сий тIара воаккхаш бола хоам ба.

Отраслевой республикански яраш йоацаш, кIезига Iайнаяц цахалдаш тохкамаш де дезаш, финансировани яра стабильни хьасташи тайп-тайпара лостамаш дола Iалманхой низ вIашагIтохеи эшаш йола отраслашта юкъерей регинальнии проблемаш.

Из болх вIаштIехьбаккхара эггара хьалха оарцагIъяла декхарнйла я, аьнна хет сона, парте обкоми Министрий Советн.

Грозненски района Долински юкъерча школа директора **М. Э. Мусаева** теркам тIабахийтар школанен базови предприятештен юкъера бувзам чIоагIбанза барг ца хилара.

Газ чакхйоахарий берашта лаьрхIа хьалъяь я Долински школа. Газ чакхйоахача завода хьалхарча директора И. Д. Агнаева, гIо дара керда хьалъяь гIишло оборудованеца, дешара-гойтара пособешца Iалашъяра. Кинокамера бе а елла, ше лелар школа хьаеллаш хинна цIей долаш сурташ доахаш. Керда директор А. Н. Ясавеев варпа кхы а шерделар доттагIал. Духхьала материальни гIо даь ца Iеш, дешара-кхетам балара процессе а хьинаре дакъа лоацар шефаша. Дуккхача общешкольни мероприятей доакъошхо вар директор. Дуккха болх бора хьехархой кадраш цхьан метте болх бергболаш чIоагIъяра. Цу хана массехк хьехархочоа квартираш елар райисполкомо санна заводо а.

Халахете а керда, кхоалагIа кулгалхо тIавечахьа хьалаш цIаьхха хувцаделар вочa оагIорахьа. Цхьана еча мероприятех дувцилга а яц: кхыметтел элементарни хьалаш а базовикашка хьадайта магац школана.

Продукци кийчъе йиш хургйолаш, цкъа санна дуккхаза а базови предприятегара дехараш даьд къахьегама кабинет станокашца, оборудованеца Iалашъелга, мастерскойш чуйола помещенеш шеръяр дехаш. Школа ателье болх беш хургйолаш гIулакх дара къахьегама кабинете болхлой моттигаш хьаелга дийхадар. ПроектагIа хьалъе лаьрхIа хинна теплица хьаярга дог даьхадар.

Укх шера, аьлар М. Э. Мусаевс, динза даргдоацача балхий перечень оттаьй оаха, тхоашца договор оттаделга дийхад. Кхаь шера 30 эзар сомага кхаьча декхар оаха дIа ца текхача, цхьаккха а дергдац, аьннад тхога. Базови предприяте из мах баьб школа столовес йоагаеча электроэнерге, школан кабинетийи отоплене, хин. Тха, бакъдар аьлча, таро яц иззал ахча такха.

Дукха ха йоацаш заводе юкъарча партийни собране къамаьл деш, аз коммунисташта дийцар эттача хьалах. Цар со хьаллаьцар, кхувш йоагIача тIехьенна хьехалгеи кхетам лулгеи массане юкъара гIулакх долга кхета а деш.

Геттара кхыча тайпара да цементни завода подшефни школацара гIулакхаш. Царех лаьца пленуме дийцар цемзавода кхесташ йолча пийшка машиниста **С. Бакриева.** Укхаза подшефни школах шоай цех лоархI. Болх беш я дезалан школанен гIо дара совет. Школа зданена ремонт яра хIара шера гIо даь ца Iеш, заводо шийна хьатIайийцад кабинеташ технически кийчъярга дIадодар а. Мастерске хьачуеннай станокаш, бераш цар тIа болх бе Iомаду. Лакхерча классашкарча дешархошта 20 балха моттиг къоастаьй заводе, дешара шу чакхдаьлча удостовереиеш хьаэц цар. ДикагIбараш вузашка хьожабу, заводо стипенди а телаш. ДIадахача шера Белгородски химико-технологически институте 4 саг хьожавир, укх шера направлени лургья 3 сага.

Директор керте а волаш, берригa керттера специалисташ вIашагIбетталу лакхерча классий дешархоща. Цхьана сайренаш, лекцеш, семинарски занятеш чакхйоах. Завода чотагIа цирке, кино, театре ух дешархой. Iай каникулаш йолча хана завода чотагIа Латве ваха хилар 25 дешархо.

Дукха дIайха дешаш ала мегаргда педагогически коллективах а. 520 моттига лаьрхIа я, школа, хIаьта дешархо — 1120 саг. Нагахьа санна силикатни завод болх бе йолалой, кхыметтел 320 моттиг йола цхьаькха цхьа школа хIаьта а еза.

Дуккхача школашка, къаьстта юрташкарча, во хьал да: тиша, аварийни зданеш я, аьлар КПСС обкома шоллагIча секретара **Д. Г. Завгаева.** Царех дукхагIъярашка 2—3 смене хул занятеш. ХIаьта школа хьашташта, царна цхьана мах боацаш школьни форма, оборудовани, инвентарь эцара, дешархошта даа хIама хилийтара, зданеш хьалъяра а тоаяра а хьакъоастаяь капитальни вложенеш геттара во караерзаю. Практически кхоачашъеш яц хьехархошта, къаьстта арахьара тIабаьхкараштa эша фусамийи бытен проблемаш. Цу дерригне хьакъехьа бехке е йоагIа просвещене министерство, школай директораш. Бакъда, цу гIулакха тIаберзабаь, цхьа хIама хьахургдола республика Министрий Совета, горрайисполкомий болх боацаш, йоагIача тайпара партийни хьал ца лоацаш хьал хувца йиш яц.

Халахете а, дукхагIйола парте районни комитеташ, халкъа депутатий районнии юртен Советаш, боахамий кулгалхой довза гIерташ бац школай дуккхача тайпареи чоалханеи вахар. Цхьабарашта школа дагайохац юрта боахама балхаш деча хана мара. Базови предприятей цхьаболча кулгалхоша лерхI хозрасчета тIеи самофинансироване тIеи бовларца школага дIадохийтар кIезигде мегаргдолаш санна.

Хетаргахьа, кулгалхой балха мах школа материально-технически базаген хьехархой быт Iалашъярген хьежжа бича а бакъахьа ба. Из теркалде деза колхозий, совхозий, районий социалистически яхьа итогаш еча хана.

Къаьстта теркам тIабахийта беза бераш къахьега Iомадаран кхетам баларан. Укхаза дукха кхоачамбоацараши къоастаданза дешаши да. Предприятешка дешара цехаш, участкаш, балха моттигаш хьаярах баь соцам, ма дарра аьлча, кхоачашбиц. Дешархой къахьегам хIама хьадеш, пайдане продукци луш хила беза. Цунца дувзаденна бакъахьа хургдар бытовой гIулакх дара, моттигерча промышленноста министерстваша республике бахача наха эшаш йола хIамаш кийчъергйолаш дешара-производственни комбинаташкеи школьни мастерскешкеи заказий система оттаяра уйла йоре. ХIаьта торговле министерствас г. Грозне уж йохкара лаьрххIа тика хьаелларе.

ЦIенхаштта проблема а хинна дIаэттад юртарча школашка дешархой производственни бригадаш вIашагIъехкалга. Бригадни дезален подрядаш хьаьчул тIехьагIа, ца йоагIаш боахамашкара дIайоах уж. Из нийса дац. ХIаьта дешархой производственни бригада эшаш я, экономически пайдана а я. Урус-Мартана района «Солнечный» яхача совхозе подряда принципаш тIа болх беча иштта бригадерча хIара дешархочо 3,5 эзар сомал совгIа болх бир. Бакъда, дешархой производственни бригада хьаяра керттера маIан цох боала экономически пайда а боацаш, цо дешархошта луш бола къахьегама кхетам, цар боахама кердача реформа, хозрасчета, самофинансироване, ше шийна доал дара принципий хьалашка юртбоахама производства юхьигаш йовзийтар да. КхувшбоагIараша Iомаю практически экономика, Iомаю демократи, ма дарра дакъа лоац хIама хьадеш къахьегача. Къахьегама кхетам балара иштача форма лоархIам ба школа чакхъяьккха баьнначул тIехьагIа бераша юртбоахама професси Iомаеш, къахьегача коллективана юкъеболхаш хилар.

Бакъда, иштта дола масалаш вайцига кIезига да. Партийни, советски кулгалхоша, эггара хьалхарча арган республика Госагропрома (н.н. Воронкин, Арбиев), Минпроса (н. Мовтаев) керте латтараша тIехьа а ца тетташ тоаде деза гIулакх. Нийса хургда, аьнна хет сона, керда дешара шу доладалалехьа хIара юкъерча школе дешархой производственни бригадаш вIашагIтехача, цу гIулакха лаьтта, техника, хьехамчаш, помещенеш, оборудовани а къоастаеш.

ЛерттIа лерхIа йиш йолаш, мичад республике бIаьш бола педагогаш дуккхача шерашка частни квартирашка бахаш хилар.

Дукха ха йоацаш са къамаьл хилар Шаьла района Октябрьски юкъерча школа хьехархошца. Юрта болх беш клуб яц, бани, парикмахерски яц, продукташ эца новкъа кхийттача машинашпа г. Грозне ух педагогаш. Иштача хьалашка болх беш дукха ба юртарча школай хьехархой. Кхыча дешашца аьлча, цхьана хьалхарча арган хьехархой цIеношца, индивидуальни гIишлош хьалъяра йолча лаьттан участкашца Iалашбара, цар шоай доалахьарча боахаме эша доахани коа тIара оалхазараши далара новкъостал дара программа оттаянза яргйоаца ха кхаьчай.

КПСС обкома бюрос, парте горкомашеи райкомашеи школерча вахара проблемай хIанз а кхоачамбоаллаш теркам беш ца хилара дари де деза. Школай цхьайолча юххьанцарча организацешка партийни болх лохача боараме бу.

КПСС члений кандидаталлен членаллен нах кIезигагIа хьаийбу дешара заведенешка. Школай партийни организацеш къалу. Из хьал вочa доакхх цхьаболча хьехархоша — коммунисташа атенстически, интернациональни, патриотически кхетам луча кIезига дакъа лоацаш хиларо.

Парте обкома организационни партийни балха, Iилман дешара заведенейи отделаш, КПСС горкомаши райкомаши кIоаргге хьажац школай юххьанцарча организацей проблемашка, критически мах биц цар балха, доагIаш дола новкъостал диц цар хьинар айдара.

Цу дешашка хьинарегIа а пайданегIа а хила беза парте обкома секретара С. М. Бековен обкома члена, республика Министрий Совета председатела заместитела Т. У. Махмудхаджиевайн лоархIам.

Грозненски горисполкома председатела **В. М. Шамардина** белгалдаьккхар, XII пятилетке халкъа образовани дегIайоалаяра цхьайтталагIча пятилетке хинначул шозза дукхагIа капитальни вложенеш къоастаяь хилар. Городага кхоачаргья 15 эзар гаргга дешархочоа моттиг. Горсовета исполкома решенегIа хьаяьй дешархой къахьега Iомабареи профессиональни ориентаци ялареи хьакъехьа школаша а ПТУ-ша а цхьана болх бара йIаьххача ханара программа оттаяра специалистий группа. Школаи вузеи бувзама хьалхара опыт йолаш я.

Бакъда, школьни реформа кхоачашъяра балха объективни анализо хьахьокх из цхьа моллагIдоаца декхар кхоачашдара халкъа образоване органаша, районни Советаша бизза болх ца беш хилар.

Школай материально-технически база таханарча дено дIа ма еххара яц. Юкъарча образоване 60 школах ахаш мара типови зданешка яц. Ира я дешархой моттигашка дIаниййсбара проблема. ДIаьхдаьча ден группай сеть шеръе, 1 классашка ялх шу даьнна бераш хьаийде таронаш яц.

Иштача хьале гIулакх тоадара бахьан горисполкома хет керда школаш хьалъяр хинна ца Iеш, йолаш йолча помещенеех рациональни пайда эцар а. Новкъа хете а, цу хьакъехьа ерригача таронех эцац пайда. Халкъа образоване материальни база чIоагIъеча предприятешка дизза дакъа лацийта магандар тхона. Самофинансированега бовларца базови предприятей — кога гIирс беча фабрика, «Терек» яхача объединене, «Трансмаш» завода, № 7 йолча треста МУС-а, кхычар кулгалхоша бицбелча санна дитад партийни документаш тIа дIадехараш, дешархой къахьега кийчбара шоай бола бехк. Укхаза балха моттигаш хьайиц, мастерскеш материалашца Iалашйиц.

300 гаргга хьехархо ва городе фусамий хьалаш тоаде дезаш. Цхьайола халонаш яле а, оаха къестаду уж дешаш, хила ма доагIара сиха ца дой а. ГIишлош хьалъеча предприятешта а новкъостал дулургдар.

Хьехархоех массе хана халкъаша къаман хьехамчий лийрхIаб. Бакъда, иштта дале а, кIезига хьехархой бац предмет, дешар хьехара вай ханара методика ледара ховш, дикагIйолча опытаца башха хьашт долаш.

Хьалкхувш йоагIача тIехьенна кхетам лучара дезала лоархIама теркам тIаэзар Гудермесски района «Новогрозненский» совхозера бригадира **С. М. Денилхановас.**

Дезалан школан юкъе айхха бувзам ца хилча, дезала кхетам балара лоархIам чIоагI ца бича, аьлар цо, школана реформа юлургъяц. Тахан кхетам балара балха тIа нийслу кхоачамбоацараш школана дIатIадехка йиш яц. ХIана аьлча, унахцIенача, чIоагIача дезала могар педагогически коллективана вIаштIехьа ца доалаш йола моттигаш нийслу.

Гудермесски района партийно-боахамий актива собране, белгалдаьккхар С. М. Денилхановас, дезала лоархIам айбара хьакъехьа партийни организацеша беча балха цIенхаштта критика йир. Ла йиш йолаш хIама дий из дай-ноаной коммунисташ, парте боацачарех дувцаргдац вай, школе шоай бераш фу деш да хьажа цхьа наггахьа мара ца болхаш хилар. Къаьстта бехк баккха боагIа даьшта. Укхаза шоай дош ала доагIа парткомаша а. Берашта кхетам балара, школа новкъостал дара хьакъехьа коммунисташ отчеташ елга хIанз норма а хинна дIаэтта дац. Совхозе 57 коммунист ва, цар 200 гаргга бер школе дешаш да. Цхьабакъда, оаха, педагогически коллектива юххьанцарча партийни организацеца боагIа бувзам лелабац.

Со — депутат. Сессе, исполкома заседане дувца увттаду школьни вахара дешаш, цхьабакъда, дукхагIча даькъе дувцараш «дежурни» дешаш да. Масала цига ювц школа кердача дешара шера кийчъярах йола директора отчет. Цхьабакъда, цунца керттердар: дезалах, берашта кхетам луча цо лоацача дакъах ца дувцаш дус. ХIаьта тха дукха ба цIенхаштта теркам тIаоза а Iомае а йоагIа берашта кхетам балара опыт йола дезалаш. Уж НасухановгIар, УмаровгIар, ЭлипхановгIар, иштта кхыбараш. Цхьабакъда, цхьанне а бала бац барттайнача, къахьегама тIера болча дезалий лоархIам айбарца. ХIанз а шоай дош аьннадац женсоветаша. Цу даькъе хьинар айдара хIама диц «Красное Знамя» яхача городской газето, цу тайпарча материалаш кIезига кепаетт «Грозненский рабочий» яхача газето а.

Реформа кхоачашъеча партийни организацей керттера декхар латт, аьлар КПСС Веденски райкома хьалхарча секретара **С. И. Самойловас,** школай а базови предприятей а коллективаш шоайла вIашкаозарах, дикагIйолча педагогически идеяшта гонахьа нах кхотабарах. Цунах дийцар КПСС райкома аргIанарча пленуме, юххьанцарча организацей собранешка.

Дешара реформа кхоачашъеча кхы а боккхагIа лоархIам болаш хул дешархошта къахьегама кхетам балар. Теркам тIаозаш ба № 2 йолча юкъерча школа а Грозненски швейни объединене № 4 йолча филиала а юххьанцарча партийни организацеша цхьана беш бола болх. Школе лакхерча классий дешархошта швейни гIулакх Iомадара йола цех хьайийллай. Цу тайпара доттагIал леладу боахамашта юкъерча мехлесхозеи Верхатойски юкъерча школан, Кирова цIерагIча колхозеи №№ 1, 2 йолча Даргински юкъерча школайн коллективаша.

Партийни организацеша, хьехархоша массаза материально-технически база чIоагIъяра дешаш увттаду. Укх шера пхи школа хьалъе лерхI оаха. Цхьабакъда, уж хьал ца еш йиса мегаш я. ХIана аьлча подрядчика — «Чечингжилгражданстрой» треста — чIоагIа мела болх бу, хIанз а цхьайола школаш хьалъе йолаьяц. ХIаьта районе ворхI школе мара дац ялх шу даьнна бераш Iомадара хьалаш, дукхагIйола школаш шин сменагIа болх беш я.

Къаьстта кхерамеча хьал тIа я санаторно-хьун школан № 8 йолча школа-интернатеи материально-технически база. Царна просвещене министерствагара хьадда новкъостал эш.

Школай партийни организацешта тIабуж хьехархошта, иштта дешархошта юкъе идеологически болх бара керттера бехктокхам. Тхона чIоаггIа таъац атеистически кхетам баларах дола дешара-методически пособеш, учебникаш. ХIара хьехархочо Iилман атеизм ший безам болчча тайпара хьех. Дуккхача хьехархоша шоай предмет хьехара методика мела караерзаьй. Сона хетачогIа, эрсий мотти литературеи хьехача хьехархошта, хIаьта иштта деша даха ха йоацача берий учрежденей болхлошта, юххьанцарча классий хьехархошта КПСС ЦК февральски (1988 ш.) Пленумо дIадехарашка хьежжа а юха аттестаци е еза. Иштта кхыча республикашкара, краяшкара, областешкара хьехархой хьахьежабара практика дIахо а леррагIа дегIакхийлача бакъахьа я. ХIаьта цо эрсий мотта дикагIа Iомабе, хIаьта иштта атеистически, интернациональни кхетам балара проблемаш къестае таро лургья.

Дош лу профтехобразованена йолча НГIАССР Госкомитета председатела **Е. Н. Юрченкона.**

ТIеххьарча хана, аьлар цо, халонаш дIаяхара лаьрхIа училищай цхьа дакъа предприятешка дIадаларах йола предложенеш тел. Цхьабакъда, уж тхогара дика Iалашъяь, чIоаггIа база йола училищаш мара дIаэца раьза бац. Базови предприятей кулгалхоша училища лелаярга шера миллион сом а кхы дукхагIа а ахча дIадодалга хайча, дешархошта общежити хьалъяр, уж даарца Iалашбар, царна кхетам балар ца эша гIулакх лаьрхIар. Цунца, училищех курсови комбинаташ яр нийсагIа лаьрхIар цар.

ХIаьта общества лоархIамегIдола заказ — ший професси дIахо эргаяккхара е кердаяр Iомаяра лаьрхIа лакха профессионализм а кIоарга знанеш а йола, экономически, технически, политически дика дийша вола болхло миштта кийчве лерхI цар?

ХIанз болхлой кадраш кийчъяра гIулакх чIоагIа кегаденнад. Уж профессионально-технически училищаша, образовательни школаша, юкъера лаьрххIа дешара заведенеша кийчъеш санна, предприятей дешара-курсовой комбинаташа а кийчъю. ДукхагIйолча комбинаташка чIоагIа воча хьал тIа я дешара-материальни база, иштта тоъаш бац хьехархой а. Болхлой кадраш кийчъяра профтехучилищаш, дешара-курсови комбинаташ шийна юкъейола цхьа система хьае еза, из заказчик йолча производственни объединеней, предприятей средствай чотагIа финансировани яра кIийлен тIа кердача, Iилмо могаеча концепцеца Iалашъе еза. Цо квалифицированни болхлой кийчбеча паччахьалкхен политика боккъонца чакхъяккха таро лургъя.

Трибуна тIа ва ВЛКСМ обкома хьалхара секретарь **Л. Касаев.** Комсомоло школе, ПТУ, техникуме, вузе аьлар цо, хIанзалца ца деш хIама дац: стройотрядаш вIашагIъехк, дарбана баь цаш гулъю, хьашташка хьежжа клубаш вIашагIъехк, общежите телевизораща Iалашъю, художественни самодеятельноста хьажараш чакхдоах, членски взносаш гулъю. Аз яхац из деррига а эшаш дац. Цхьабакъда, моллагIча дешархочун къахьегама керттера маIан дешар да.

Дешархошта профориентаци еча, къахьегама кхетам луча комсомола лоархIам боккха ба. Цхьабакъда, цу даькъе деш хIама дац. ЦIенхаштта тIаэца йиш яц тха ден повестка «ПхелагIа къахьегама четвертах» йола собранеш, производства дикагIболча болхлошца хинна вIашагIкхетараш. ХIана аьлча, цу собранешка моллагIча хIамах мара ца дувцарах исполкомашка, халкъа дешара отделашка багIачар дешархошта хьалхара шоаш къоастаду, малагIа школа хоарцамашта оасар де гIоргъя, малагIо, Iапсаш чуэца гIоргъя, иштта кх. дI. Цар шоашта хеттача тайпара школаш базови предприятешта гIачIоагIъю. Масала, цхьан школе — слесара професси Iомаю, шоллагIча лоалахарча школе — столяра говзал. Кхета-м дергда из, бакъда, таронаш кIезига йолча юртарча районашка из система нийса яц.

Цхьаькха цхьа проблема. Тхо долча, комсомола обкоме, балха овтта а шоаш кхоачашбеча балхага хьежжа алапи ийде а безам бола дешархой ух. Халахете а тха массаза царна новкъостал де низ кхачац — хозрасчетеи шоаш шоашта финансировани яреи хьалашка болх беча дукхагIйолча предприятей кулгалхой кхувшбоагIараш балха дIаэца раьза хилац. ХIаьта вай долча кхыча республикай, областий масалах дешархой кооперативаш вIашагIъехкача бакъахьа яц?

Тхо, хьехархой, аьлар г. Грознерча № 56 йолча юкъерча школа преподавателa **Г. М. Алхазова** тоха са доацаш хьежаш хилар КПСС ЦК февральски Пленумага, тешаш дар школа реформа чакхйоаккхача хоадамболлаш йола эргалонаш цо ергхиларах. Мишта кхетам бала беза дешархочоа из гражданин а патриот а хургволаш, цун способностaш дегIакхувларгйолаш?

Из кхоачашдара долча наькъах цаI — школанеи вузан юкъе айхха бувзам хилар. Университета структурни подразделени хинна дIа а этта, тха таро хилар кхы а айххагIа цхьана болх бе. ХIанз тха преподавателаша ЧИГУ студенташца практически занятеш ю педагогикахи психологехи, опытни творчески болх беча хьехархой урокашка хул студенташ, язъю цар рефераташ. Цул совгIа, тIадоагIача дешара шера 9 классий ларда тIа хьаелла лерхI микробиологи, физика, электроника, информатика, вычислительни техника Iомаергйола спецклассаш. Шеко йоацаш вай кхувш боагIараш университетски лабораторешка ахаро, Iилмаш Iомадара бола цар творчески безам лакхбергба. Тхона хетт из санна бувзам массе а оагIорахьа дегIакхувла беза, аьнна, духхьал тха цхьан школа, цхьан вуза ларда тIа кхийла а ца Iеш.

Республике дукха ба творчески болх а беш, дешареи кхетам балареи проблемаш къестаяра хадданза керда наькъаш леха талантливи хьехархой. Кхыметтел 56-ча школа коллективера а дуккхачар цIераш яха могаргдар сона. ХIаьта, хьанна бовз уж? Мишта пропаганда ю цар опыта? Моттигерча телевидене, кепайоазон, района, города халкъа образоване отделашца цхьана низ кхоачаргбецарий из де?..

Кхувш йоагIача тIехьенна къахьегама кхетам балар тIатIа лоархIамегIа хулаш доагIилгах дийцар ше къамаьл деш «Грознефтеоргсинтез» объединене парткома секретара **В. В. Жарикова.** Дуккхача хана денз Заводской районерча школашца бувзам лоаттабу объединене предприятеша. Профессиональни дешийтара вIаштIехьъяьккхай 295 дешархочун болхлочун моттиг. Объединене 1986 шера хьаяьй 85 болхлочун моттиг йола межшкольни дешара-производственни комбинат. ХIара шера №№ 1, 2, 28 йола технически училищеш чакх а яьха, арабоал 700 совгIа кагийнахи мехкарийи.

База хетаргахьа кхоачамболлаш я, цкъарчоа цо Iалашде деза кийчбаьча болхлой хьакъехьара дола хьашташ. Цхьабакъда, объединене шерагара шерага ца тоаш ба уж.

Фуд цун бахьан? Сона хетаргахьа цун керттера бахьан да предприятей, школай, профтехучилищай партийни комитеташтен коллективаштеи юкъе айххан дуккхача хана дензи вIаши гIулакхаш леладеш ца хилар.

Предприятешка тIа-тIа дукхагIа хулийт ученически болхлой моттигаш, хIаьта из иштта долашехьа цу хана межшкольни дешара-производственни комбинате, объединене Iомадаш текущи а перспективни а даькъе кадраш мел эшаргья. Профессиональни дешар вIаштIехьдаьккхад цу керттерча декхарах дIахаьда а долаш. Иштта, масала, 1987 шера дешархоех межшкольни дешара-производственни комбинате гIолла удостоверени хьаийцараш хилар 360 саг, объединене балха тIа дIанийсваьр 22 саг мара хиланзар — верригa 6 процент.

Идейно-политически, профессиональни, экономически даькъе дешархой кийчбелга эсала вIаштIехьдаккхарах критика е мегаргья профтехучилищай преподавателаштеи мастераштеи, хIаьта цу гIулакхага кIоаргагIа хьежача, гуш да, махетта йола смена кийчъяра кхетам луча партийни организацейи къахьегама коллективайи оагIонгахьара хьинаре дакъа лоацаш ца хилар.

Дуккха шераш даьннад кхувш боагIараш дешаш а къахьегаш а боацаш йола тема актуальни йолаш хьайоагIа, аьнна, белгалдаьккхар пленуме ше къамаьл деш НГIАССР прокурора **А. И. Ростова.** Кхувш боагIараша зуламаш а дар, юкъарча гIулакхашта Iаткъаш да. ДIадахача шера зулам даьча кхувш боагIарех хIара пхелагIвар цхьаннахьа дешаш а болх беш а вацар. КIезига моттигаш нийслац цу кхувш боагIарашта юкъе цхьаккха бахьан а доацаш, школа е ПТУ йитараш болаш а.

Аргунски № 30 ГПТУ (директор н. Адаев) дIадахача шера шоай лоIамагIа дешар дIакхессар 53 дешархочо, укх шера — 11 дешархочо.

1987 шера январь бетта денз занятешка ца ухаш сецар Шалински района Автуры яхача юртарча № 1 йолча юкъерча школера дешархо Дидигов Лом-Iаьла, хIаьта школа администраце цунах лаьца хоам бинзар кхензабарий гIулакхашта йолча инспекце. Шийна товр де мукъавитача Дидигова вайхар саг, приговор кхоачашдара отсрочкаш а еш, цунна суд йир. Дукха ха ялалехьа юха а зулам дир цо.

Сона хетаргахьа, дешача хана а цул тIехьагIа а кагирхошка къахьегийтара проблема тесса йитай из гIулакх де декхарийла йолча органаша. Цу даькъерча керттерча ледарлонех цаI я къахьегаш боацача кагирхой цхьан тайпара учет ца лелаяр. Оашош уйла елаш. 1987 шера 1-ча декабрага Госкомстата еннача даннеех школа йистеяьккхача 15,5 эзар выпускниках болх беш а дешаш а вацар 1636 саг; хIаьта республика просвещене министерстве из цифра массехказза кIезигъяьяр.

Прокуратура яьча проверка хьахьекхар, Веденски районе массехк шера школьникаш дешара тIера а боахаш, берий организмана зенеча тхьамка чуэцача балха тIа уж хьежабаьлга. Из деш да районос бокъо а луш.

Хьехархочун эшарашта терко яр, цун ший йоакхо яр, цун гIулакхаш кхоачашдеча новкъостал дар, аьлар НГIАССР просвещене министра **С. М. Мовтаева,** вай тахан керттерча декхарех лерхI. Из кхоачашдара наькъаш — тайп-тайпара да. Оаха республикерча йоккха опыт йолча хьехархошца гIулакхацара вIашагIкхетараш чакхдоах. Цига дукха пайдане предложенеш тел, уж оаха просвещене министерства балха плана юкъекхухь.

Оаха хьехархошта аттестаци яра боккха теркам тIаухийт. Цо, управленчески балхара цIенхаштта дола динза дисараш гучадоах, цхьадолча даькъе кадрашца болх бечара. Дуккхача педколлективашка аттестаци еча хана формализм гучайоал, — рекомендацеш хьехархо ма варра вовза а ца вовзаш тел. Аттестационни комиссе хьехархой объективно мах ца беш йола моттигаш а нийслу.

Школашкара дешара-кхетам балара процессера дукхагIдола кхоачамбоацараш — хургбола хьехархой вузашкен юкъера лаьрххIача дешара заведенешкеи лерттIа кийч ца барах хьахул. Из дувзаденнад хьалхарча даькъе педагогически вузашка дешарах ца кхета нах дIаийбарах, хьехархой профессешта мела профориентаци ярах, хIаьта иштта дешархой во кийчбаь хиларах.

Сона хетачогIа, Ленинграде цу проблемах чакхйоаккхаш йола эксперимент хьаллаца еза вай. РСФСР Минвузаца баьча бартах укхаза города вузашка абитуриенташ школашка дIаеннача госэкзамений хьокхамашка, иштта хьехархой совета рекомендацешка хьежжа дIаэц.

Укх тIеххьарча шерашка цIенхаштта хувцамаш хиннад школашка а халкъа дешара отделашка а кулгалду кадраш хьахоржача, дIа-хьа увттаеча, аьлар оратора. КПСС ЦК январски (1987 ш.), февральски (1988 ш.) Пленумаша дIадехарашка хьежжа хьахорж оаха тхоай доалахьарча учрежденешка кулгалхой, хIанз кхы а чIоагIагIа хьож тхо дикагIа знанеш йолча, хьинареча болхлоех саг кулгалде оттаве. Масала, дIадахача шера хьехархой профессиональни говзал лакхъяра института, пионерий а дешархой а Двореца, иштта кхыча дуккхача учрежденей директораш хержар. Тхо чIоагIа тешаш да кулгалхой хьахаржара практико, цхьан оагIорахьара, демократизма принципаш чIоагIъергхиларах, хIаьта шоллагIча оагIорахьара — кулгалхой а педагогически коллективай а бехктокхам айбергхиларах. Школа директора шерра бокъонаш еннай, хIанз царна шоай лоIаме хиларе саго новкъарле йиц. Цхьабакъда, царех дукхагIчарна шоай бокъонех боаггIа пайда эца магац.

Предприятей школащцара шефски бувзамий проблемашта теркам тIаэзар, «Грознефть» яхача объединене генеральни директора **Р. М. Хачатурова.**

Базови предприятей низащца, белгалдаьккхар цо, подшефни школашка дешархой къахьега Iомабара, профориентаци яра 22 кабинет хьаяьй. Дешархоша электромонтера, токара, лаборанта, КИП слесара, кхыйола профессеш караерзаяра производственни практика чакхйоахаргйолаш, 300 совгIа балха моттиг хьакъоастаяьй объединене. Духхьал дIадахача шера подшефни школай 300 гаргга волча выпускника бе-бе профессеш Iомаяьй, удостовереиеш а деннад.

Цхьабакъда, таханарча дIадехарашка хьежжа тхоай балхага хьожаш, тхона из кхоачамболаш хетац. Производственникаш цхьа наггахьа мара дешара заведенешка болхац. Цхьайолча хана оаха школашка тиша, пайдана йоаца оборудовани дIател, хIаьта цунца ма хетта хIама Iомаде йиш яц. ДукхагIйолча хана производственни практика формально чакхйоах, кIезига кагирхой дIахьежабу оаха институташкеи техникумашкеи деша.

ПТУ выпускника кхелах лаьца дувца безам ба са. ЗIамига саг школа йисте а яьккха, эскаре гIулакх де ваххалца цхьанахьа балха эттача, цунна коллективаца лерттIа дIаIама ха таъац, цудухьа цун из ший шоллагIа дола цIа хетац. Цудухьа эскаре гIулакх даь баьначул тIехьагIа 15—20 процент выпускникаш мара производстве юхабагIац. Из дош иштта атта къоасталургдолаш дац, бакъда, къоастаде дезаш да.

Инженерно-технически кадраш кийчъеча цхьаькха цхьа кхоачамбоацар да — из къонача специалисташта болхлошца болх бе ца хар. Балха вена массехк бутт балалехьа е хIаьта институт йистеяьккха зIамига саг мастералла оттаву. ХIаьта цига нийслу дешаш къестаде опыт а знанеш а тоъац цунна.

КПСС ЦК февральски Пленумо, аьлар НГIАССР йоазонхой Союза правлене председатела **Ш. А.-М. Арсанукаева,** юкъерчеи лакхерчеи школа перестройка яра комплексни программа оттайир. Цо лерхI кердача тайпара дикагIа дешар Iомаделга а кхетам лулга а Iалашде. Из деш къаьстта теркам тIабохийт кагирхошта эстетически а нравственни а кхетам балара. ХIаьта из гIулакх шоашта хьатIаэца деза творчески союзаша.

Йоазонхой Союза правлене лаьрххIача заседане тхо хьежар республика берийцIеношка, школай-интернаташка беш бола шефски болх тоабара дешага. ХIанзле йоазонхой Грознерчеи Сунженски районерчеи подшефни берий цIеношца, хьалхара вIашагIкхетараш хиннад. Художникаш, артисташ, композитораш школаштеи профтехучилищештеи цу тайпара шефство лелае йиш йолаш ба. Масала, вай художникаш рисоване урокаш, хIаьта композитораши музыканташи — илли алара урокаш чакхъяьхача бакъахьа яцар-те?

Дийцача дешах соцам тIаййцаб.

ДЕЗА СОВГIАТ

19 май — В. И. Ленина цIерагIа Ерригсоюзни пионерски организаци хьахинна ди — къонача ленинций цIей хинна ца Iеш, вай республика ерригача комсомольски организаце а цIей хилар. ХIана аьлча цу дийнахьа студенчески активе областной студентий отряда 1987 шера лелаяьча социалистически яхье котало яккхарах СССР Министрий Совета, ВЦСПС, ВЛКСМ ЦК Карара кара тела ЦIе байракх елар. Студенташта совгIат дIаденнар ВЛКСМ ЦК секретарь Л. И. Швецова яр.

Ше из совгIат дIалуш, цо аьлар:

— Шун областной отрядо беш бола болх тхона дика хет. 70 процент гаргга бола хьувкъам студентий низаца чуэцаш ба. Мехка кхыча моттигера баьхкараш эздий тIаэцаш лаьтта да шун дар. Бакъда, оаш тахан тхо долча дерригa а дика да аьлча тешаргьяцар со. Студенчески болама проблемаш а я.

Вай да студенчески отрядашта хьалхарча стройотрядашка хинна романтика юхадийнъе езараш.

Активе къамаьлаш дир ВЛКСМ Нохч-ГIалгIай обкома хьалхарча секретара Л. Касаева, ГНИ проректора профессора Ю. А. Стерленкос, ЧИГУ студентка И. Васьковас, ЧИГУ комсомола комитета секретара Н. Борщикова.

Активе дакъа лоацаш бар КПСС обкома секретарь С. М. Беков, НГIАССР Министрий Совета председателя заместитель Т. У. Махмутхаджиева.

ВЛКСМ секретара Л. И. Швецовай вIашагIкхетар хилар обкома хьалхарча секректараца В. К. Фотеевца, иштта хилар из Урус-Мартановски района «Солнечный» совхозе, Грозненски мехкдаьтта института студенташ болча, цар музее.

Студенташца хиннача вIашагIкхетаре дийцар лакхерча школе перестройка яра хьакъехьа дукха ха йоацаш хиннача ВЛКСМ ЦК III Пленумах иштта кхыдолча дешайх.

Л. И. Швецовас жоп делар студентий дуккхача хаттараштa.

СУРТАШ ТIА: ВЛКСМ ЦК секретарь Л. И. Швецова; областной студенчески отряда, СССР Министрий Совета, ВЦСПС-и ВЛКСМ ЦК-и Карара кара тела ЦIе байракх дIаеннай ГНИ вIашагIкхетар долча хана.

В. НАТАЛЬЕВА.
В. ЕЛИЗАРОВА сурташ.

ОЛИМПИЙЦАШ НАКЪАБОАХАШ

1988 шера Олимпийски ловзараш хула ха хьатIакхоачаш хиларца дувзаденна парте областной комитете КПСС обкома хьалхарча секретара В. К. Фотеева республикера керттерча спортсменашца, — Советски Союза сборни олимпийски команда кандидаташца, хIаьта иштта цар тренерашца-хьехамчашца вIашагIкхетар хилар. Царна юкъе бар шиъ лоIаме кIалтохарах вола Европа кхозза чемпион, дунен чемпион Вараев Адлан, классически стиле кIалтохарах вола дунен а Европа а чемпион Абаев Аслаудин, боксах СССР шозза чемпион, Европа чемпионата бронзови призер Тарамов Руслан, боксах СССР чемпионата бронзови призер, дунен халкъашта юкъерча турниришка коталонаш яьха Арсалиев Iусман.

Областной партийни организаце цIерагIа В. К. Фотеева дег тIара баркал аьлар сборне кандидаташта цар низи хьнари ца кходеш къахьегарах, лакха спортивни хьокхамаш дахарах, иштта цо дIахайтар, царех Олимпийски ловзарашка дакъа лаца бокъо еннараша планете эггара бехктокхамегIа йолча яхьашка шоай Даьхен сийма доаггIа лорадергхиларах ше тешаш волга.

ТIаккха уж дIа-хьа дагабьлар. ВIашагIкхетаре къамаьл дьча НГIАССР Госкомспорта председатела Е. С. Байракова, РСФСР заслуженни тренераша Г. М. Вартанова, И. А. Кодзоева, иштта кхыча спортсменаша Олимпийски ловзарашка еча кийчонах дийцар.

ВIашагIкхетаре дакъа лаьцар КПСС обкома секретара С. М. Бекова.

Пионерски организацешка — отчеташи хоржамаши

КЪОНА ЛЕНИНЦАШ

ГIозбаьнна, цIе галстукаш йохка кIаьнкаши йиIигаши... ЗIамига бале а, дукха дика хIамаш карагIдувла нах. Пионерски организаци вIашагIъеллача шерашка денз, цун доакъошхоша гIо даьд мехка — хьалхарча шерашка бокхийчарна ниiсса моцалла, харцнонашта духьал къовсам лоаттабе. ХIаьта, Сийлахь-боккха Даймехка тIом болаш цар леладаь гIулакхаш? Вайна йовз салташта ниiсса партизански отрядашка халонаш лайнача бIаьш болча къонача турпалий цIераш. Уж бовза, царна тара хила гIерт таханара бараш а. Цох къамаьл хилар дукха ха йоацаш Гикалерча юкъерча школе Советски Союза турпала О. Кошевой цIерагIча дружине хиннача отчетно-хоржама сборе.

...Дуккха нах гулбеннабар цу дийнахьа школа актови зале. Цига бар тIема а къахьегама а ветеранаш, хьехархой, комсомольцаш, пионераш.

Массаза санна, дружина байракх торжественни хьачуена, Совета отряда председателаша рапорташ дIателаш, йолаелар сбор. ДIадахача дешара шера организаце баьча балхах доклад йир 8 класса дешархочо, совета дружина председатела Гурсаева Амната.

— Дружине чубоагIаш 504 пионери, 358 октябренoки ва. ДIадахача дешара шера тхона хьалхашка лаьттача декхарех керттердар дар — IX Ерригсоюзни пионерски слета соцамаш Iомадар а уж кхоачашдар а, — аьлар Гурсаевас. Дешара шу долалуш хIара отряде слета материалаш ювцаш заседанеш чакхъяьхар оаха. Цу хана дIайихьар «Пионера дош лу оаха» яха сбораш а. Ноябра хьалхарча деношка дIадихьар «Революце Сийлен кIира» а. Цунна хетаяь радиопередачаш, революцех йола беседаш, В. Ленина цIерагIча музее экскурсеш, кхыйола мероприятеш дIайихьар оаха.

Укх шера 23 январе Ерригсоюзни пионерски организацех В. И. Ленина цIи тиллача дийнахьа баьчча дагалоаца ди чакхдаькхар оаха. ДикагIбола пионераши комсомольцаши лаьттар цу дийнахьа В. Ленина оттаяьча бюста йисте почетни карауле.

Шоашта дукха везаш вола йоазонхо А. Гайдара ваь ди къаьстта оттаяьча планах дездир пионераша. Цун произведенех дийхкача суртий выставка йир. «Гайдар хьалхашка гIа боаккхашва» яхача девизагIа сбор дIайихьар пхелагIча класса отрядо, ялхлагIча класса пионераша Гайдара кхолламах лаьца радиопередача йир.

Къонача антифашиста ди дездеш 8 феврале школе чакхъяьлар митинг. Интернациональни доттагIалла клуба доакъошхоша торжественни заседани йир къонача турпалий цIераш ювцаш.

Отчетни шера пионерски гвардес леладаьча кхы дуккхача гIулакхех дийцар дружина председатела.

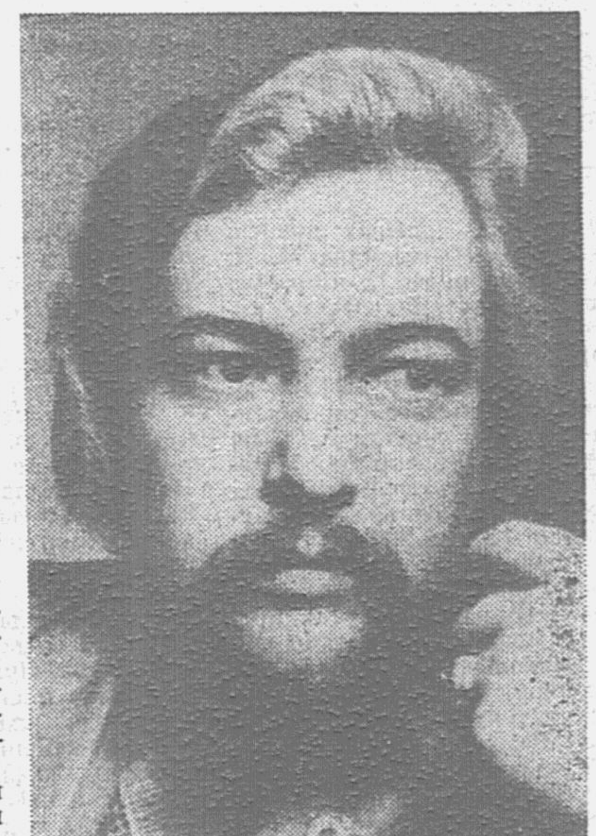
— ГIулакхаш иштта латте а, кхоачамбоацараш а да дружине. Масала, кулг тесса дитад тимуровски командай, отрядни турпалий цIи тахкара балхаш. ХIаьта а, вай керттера болх дешар да, аьлар Амната дIахо. Амма, хала хете а, 504 пионера юкъе 117 саг мара вац дика дешаш. Дешара тIехьа бусараш кIезига бац.

Цул тIехьагIа къамаьлаш даьраша а: тIема а къахьегама а ветерано Р. Томнилина, пионераша Р. Саитова, Р. Закриева, Б. Сельмурзаевас, Т. Ларсановас, Х. Дадаевас юха а белгалдаьхар дружина хьалхашка латта декхараш.

Сбор чакхйоалаш, пионераша дружина керда Совет хержар. Цун председатель хийцанзар. Пионерски иллешца шортта дIа-хьа къаьстар гулбеннараш. Шоай организаци хьахиннача Денна накъаболхаш гуччахьара бакъдар рац къонача ленинчаша дийцар.

С.-М. ЯСУЕВ.

ДУЛУРГДА САГА ДУККХАДАР

Вайх хIаравар вац артист хулалургволаш. Оалаш махиллара, хIаране шийна дегIар леладу. «Тамаше дар улувда» яхаш йола Грозненски цирке хьахьокха сцена бIаргаяйнар шек ца воалаш Iелургвац. ЦIаьхха цирке ниiсвеннар цецвоаккхаш я психологически опытий мастера Чарикова номераш. Уж цо паргIатта, шийна безаме, атта ю, Дуккханешта хетаргда циркал арахьа цу тайпара манераш шоашта юлургья, аьнна.

Бакъда ловш хилар цаI да, дулургда е дулургдац из кхыдар да. ДуккхагIбараштa из дулургхиларах тешаш ва артист.

Вай каст-каста журналийи газетийи оагIонаш тIа еш «Сага резервни таронаш» яха рубрика. Саго ший хьакъала низ тIабахийтача, цу таронех пайда эца йиш я, яхаш ва артист Сергей Чариков. Из дош бакъдеш я шоаттадийнахьа «120 минут» яхаш хинна телепередача.

Вай перестройка хана къаьстта эшаш ба шоай таронех бизза пайда эца ховш бола нах.

И. ЗОРИН.

СУРТА ТIА: С. Чариков.
Н. КОБИАШВИЛЕ сурт.

Кхы а шин меттала

«Къамаьл ду Шелковскера. Iуйре дика хийла шун новкъостий радиоладувгIархой!», — цу дешашца дIайолайир ший хьалхара радиопередача Сатиханов Вахамби. Цун шийна хьалхара хинна Iацар из, эггара хьалха нохчий мотт «бувцаш» яр Шелковски района моттигера радио.

— Бахача наьха лоIам кхоачаш а беш, — дувц парте Шелковски райкома инструктора Напулханов Iанди. — КПСС районни комитето моттигерча радиовеща н е гIолла нохчий а негIий а меттала передачаш чакхйоахилга вIаштIехьдаккхара хьакъехьа соцам бир. ХIанз кхы а цу шин меттала еча передачашка ладувгIа йиш я районе бахача наьха — нохчий а негIий а.

Доккха гIо дергда цу гIулакхо къахьегамхошта юкъе интернациональни кхетам балара болх кхы а дикагIа дIабахьара, район экономически а социальни дегIакхувларца дувзаденнача дешашта массане теркам тIаозара.

НегIий меттала хьалхара передача дIайихьар Мамбетов Курултурсун Утешевича.

Т. АМИРОВ.

Редактор
О. Б. ГАДАБОРШЕВ.

КХЫ ВИЙ ШУН ХЬО МОРГ?

Юмореска

Улни Утни ца бовзарах хьох саго бехк боаккхаргбац. Уж Iел баха фу ха я! Боккъонца хиннабий а ховш мичаб уж-м, наха бувцар мара. ТIаккха бовза йиш йий хьа уж?

Африкерча цхьан токхама (халкъа) баьчча цIи ца йовзарах хьох цхьанне ала хIама дац. Беларгбац, Iоттараш ергьяц. «Ма Iовдала ва хьо, кхы вий шун хьо морг», яхаш хаттараш дергдац, куро кий хьаь тIа йоахаш. Базар тIа е пхьегIа тIа вувцаргвац хьо. Хьа цIерах байракх яь леларгбац. Хьона сенах вовзаргва из телевизор чу гIолла цунах передача ца хилча, газеташа цунах ца яздича е гIанахьа мукъагIа из духьал ца веча. Иштта ховргдац хьона цун сесага масс везарг ва, из гаьна тIара масаза чувежав, нах буаш хозагIа хет цунна е кокосаш юаш.

Бехк боаккхаргбац хьох «Цагена вир Iаьржа е боарха хиннад» аьнна, даьча хаттара хьона жоп дала ца моге а. ВIалла бехк боакхаргбац Ш. Эдисултанова вувцаш волча ТIура Махьамийца кад текъабеш ваьгIавац, аьнна, е ПирIовца сигала гIолла бешкаш ца хехкарах. Иштта доахаш хулий уж бехкаш! Цул совгIа хьо кулгалхо ва. Хьай боахамера нах лерттIа байзача воал хьо. Фу де воал хьо ТIура Махьамех, Цагена вирах, Африкерча цхьан токхама баьчча гаьн тIара чувожарах. Царех хIама хайнадац, аьнна, хьона тIаккхетеи тIерадалеи хIама дац. Уж ца бовзе а, хьай боахамера нах пхи пIелг санна бовза беза хьона. Бовзарал совгIа, цар хIара Iоловза ког мичахьа ловз а ха деза. Къаьстта бовза беза хьона хьалхле лелаераш, тIехьабусараш. Уж хьона ца бовзе-м тIаккха... Хьайна махой хьона...

Телефон тох аз цхьан колхозе. Трубка председатела хьаэц.

— Шун боахама дикача къахьегамхой цIераш езар сона, — оал аз.

— Бакъахьа да, бакъахьа да, — оал председатела цу гIулакха чIоагIа раьза волаш. Бакъда, яккха цIи йоацаш вус.

— Ма тамаш я хьона ца хар? — хетт аз, цец а ваьнна.

— Сводкаш хьаеннаяц сога, — дар цун тIеххьара дешаш. ТIаккха шоай боахам сел боккха хиларах леткъар.

Дагалаьттар кхоачаш ца хулаш висар со.

Телефонаш еттарах дош хургдоацалга а хайна, лаьрхIа цхьан совхозе вахар со.

БIарчча истол дIалаьца вагIар директор. Укханна ца ховш-м хIама хургдац, яха уйла чуессар са керта чу. ГIадвахар со. «Укхо-м доагIар а ца доагIар а даьра дувцаргда сона. Деррига дIаязде мукъагIа кхоавувалар со», — яхар аз сай дагахьа. Иштта дет чу тешам чубоссийташ яр цун юхь, цун Iохайна вагIар.

Кхоачаш тхо къамаьл дедоладалалехьа, дог дехар са, Сайна мотташ хиннар бакъ ца хиларах эгIазвахар со цунна а сайна а.

— Хьалхле лелаераш ях Iа? Дий хьона... Деций хьона... Цу тайпара нах дукха-м даьра ба тха. Бакъда, цар цIераш яха могаргдолаш вац со хьона. Уж дешаш сай лергех кхийтача, цо наб ца еш массехк ди даьккхача санна хийтар сона. Хьона хаций — боккха боахам, доккхий гIулакхаш... Укхаза-м хьалхле лелаерий цIераш меттел хьай цIи а, хьай даь цIи йицъяла тарлу. Цунах се кхетара кеп оттаяь корта оагабир аз. ТIеххьара гучадаьлар, аз ца боагIаш цунах къахетам баьлга. Директор боккъонца цхьанне цIи яккха могаш вацар. Бакъдар, аьлча, шинне цIи-м яькхар цо. Соахка цар дика къахьийгалга ховра директора. ХIаьта укх шера цар малагIа толамаш даьхад, царна фу карагIдаьннад, аьнна, даьча хаттара ший сома баламаш озадир цо. «Фу бала ба укх саго сога бахьар?», — яздаьдар цун юхь тIа.

Цул тIехьагIа парткома секретарь хьавийхар цо. Из-м кхы а шийла лохагIа бола кулгалхой хьабеха веннавар. Аз, цаI тоъаргва, сона, аьнна мара.

Парткома секретарь хьавера бIарчча список яхьаш. Хьона мел еза хьалхле лелаерий цIераш яр цу тIа: скотникий, дояркай, механизаторий, кхыметтел конторе лостам беча уборщицай яр а тIехь.

ТIехьабусарех, дисциплина телхаерех, къоал деча нахах хIама хаттанзар аз. Цу хаттара цун хIаьта-вета жоп долалургдоацандаь. Шортта, Iа дика а йийца, араваьлар со. ТIехьагIа цу боахаме ваха везаш хуле, тетта мугIареча болхлочоа е хаьхочунна тIагIоргва со. Со теш царна шоай директорах цунна цареx ховчул дукхагIа ховлга.

Хьо кулгалхо ва. Водарвоагlар вовзац, аьнна, хьох саго бехк боакхаргбац. Саг веларгвац. ТIехьбеттамаш дергдац. Бакъда, хьона лерттIа хьай болхлой ца бовзе, тIаккха... ТIаккха-м хатта а тарлу наха: «Ма Iовдала ва хьо. Кхы вий шун хьо морг?».

М. АХИЛЬГОВ.

САЛОIАЧА ДЕНОШКА

ШОАТТА, 21 МАИ

В. И. Ленина цIерагIара майда. 19.00. Пролетбата цIерагIча ДК духовой оркестра концерт.

С. М. Кирова цIерагIара культуран салаIарен парк. 6.00. «УнахцIено» яха клуб. 9.00. Болх беш я аттракционаш; кемай станци; зооуголок. 10.00. «Машарах дола иллеш» яха радиоконцерт. 11.00. «Сакъердам» яха къаман халхар. 15.00. Локхаш я духовой оркестр. 20.00. Хроникально-документальни фильмаш.

В. И. Ленина цIерагIа ДК. 8.00. Ло баккхеи барзкъаш теген Iомавалара курсаш. 8.30. Машинаца пазата хIамаш хьаяр. 8.40. Гитаристий берий кружок. 9.00. Массавикаш - затейникаш. 11.00. Кукольни театр. 15.00. «Искра» яха кхелетарий клуб. 16.00. Халкъа драматически театр. 18.00. Балетни студи. 19.30. «ВIашагIкхетар» яха видеодискотека.

Пролетбата цIерагIара ДК. 14.00. «Чабурешке доттагIий» яха киноклуб. 19.00. «Къахьегаш а салоIаш а цхьа дезал санна» яха салаIара сайре.

В. Маяковске цIерагIара клуб. 17.00. «КIай ладья» яха клуб. 19.00. Кагирхой салоIа сайре.

С. Орджоникидзе цIерагIара стадион. Запасной майдаш. 9.00. «БIаьстанара бургац» яха цIи йолаш профсоюзий ДФСО котвалара футболах ловзар.

Республикански шахматно - шашечни клуб. 10.00. Профсоюзий ДФСО котвалара маIа нах эрсий шашкех ловзар.

ШВСМ спортзал. Профсоюзий ДФСО спортивни гимнастика чемпионат.

Бакински трасса. 16.00. Велосипед хехка хьалхавалара гор. Грозне яхьаш.

«Локомотив» яха стадион. Футболах ловзара НГIАССР чемпионат. 17.00. «Машиностроитель» — «Монтажник.

СДЮСШОР стадион. Футболах ловзара чемпионат. 16.00. «Агропром» — «Факел».

КIИРАНДИ, 22 МАИ

С. М. Кирова цIерагIара культуран салаIарен парк. 6.00. «УнахцIено» яха клуб. 9.00. Болх беш я аттракционаш; кемай станци; зооуголок. 10.00. «Май беттара ашараш». 10.00. «КIай ладья» яха шахматни клуб. 11.00. Къаман халхар дезарашта «Сакъердам» яха халхар. 11.00. Локхаш я духовой оркестр. 17.00. Нохч - ГIалгIай госфилармоне симфонически оркестра концерт. 20.00. Хроникально-документальни фильмаш.

В. И. Ленина цIерагIа ДК. 8.00. Ло баккхеи барзкъаш теген Iомавалара курсаш. 8.30. «Росинка» яха халхара ансамбль. 8.40. Машинаца пазата хIамаш е Iомалу курсаш. 9.00. Балетни студи. 10.00. Радиотехнически клуб. 10.00. «Велакъажар» яхача халхара халкъа ансамбль, 12.00. Берий даьйи ноанойи вIашагIкхетар. 12.00. Бальни дискеи халхара школа. 13.00. «Меридиан» яхача халхара халкъа ансамбль. 13.00. Оперни студи. 19.30. «30 шерал тIехбаьннараштa...» йола салаIара сайре.

Н. К. Крупскаяй цIерагIара ДК. 14.00. «Къона ленинец» яха берий кинотеатр. Музее яь экскурси. 19.00. Кагирхой салаIара сайре.

Просвещене болхлой ЦIа. 10.00. Музыкальни кружокий дешархой концерт. 13.00. Гитара лакха Iомабу оаха. 14.00. Английски метта кружок. 17.00. Дезала салаIара кружок. «Вай доттагIий дукха деза книжкаш» яхача книжкай выставкана хьалхашкара обзор — беседа. 18.00. Кагирхой халкъа театра спектакль. — Ю. Яковлев «Ловзаре воацаш».

«Красный молот» завода ДК. 9.00. Ло баккхеи теген Iомалу. 10.00. Гитара лакха Iомабу. 10.00. Бальни халхарий берий клуб.

ТЕЛЕВИДЕНИ

21 МАЙ

ШОАТТА

I ПРОГРАММА

6.30 — 120 минут.
8.35 — Халкъа ашараш.
8.50 — «ХIана, сендухьа».
9.20 — Документальни фильм.
9.50 — Кхерамзлен болам.
10.20 — Инде фестиваль СССР-е.
11.00 — XIX Ерригсоюзни партийни конференцена накъадолхаш. «Дизза къамаьл».
12.30 — Балалайна ба бенаш.
12.55 — «Кусково». Документальни фильм.
13.05 — «Вай заманхой». «Хьалхарвар». Художественни фильм.
14.30 — Кердадараш.
14.40 — «Массанена а хIаранена а». Тюмене социальни проблемаш. 1-гIа передача.
15.10 — «Социализма мехкашка». Тележурнал.
15.40 — Фантастика мультипликаци. «Контракт», «Технократа гIа». «Планета 88».
16.10 — «Хьайбай дунен тIа».
17.10 — Дунен халкъашта юкъерча вахара керттерча редакце хьагойт: Уйла наькъаш къастача. Хьанна деза «МоастагIчун сурт-сибат?».
18.10 — «Шераш, ноахалаш, иллеш». 1-гIа передача.
18.50 — «Следстви дIахьораш ЗнаТоКи». Художественни фильма премьера. 21-гIа гIулакх — «Урс а кастет а йоацаш». 1—2-гIа сереш.
21.00 — Ха.
21.40 — Перестройка проектор.
21.50 — «Новкъост американски миллионер» Документальни фильма премьера.
23.10 — «Хана машинка». Бокххийчарна мультфильм.
23.35 — «Ах бийса ялалехьеи яьлчеи».

II ПРОГРАММА

8.00 — Iуйрийнара гимнастика.
8.15 — «Перспектива». Телеобозрени. Инде телевидене Iилма - довзийтара программа.
9.05 — Телевизионни театрални абонемент. А. П. Чехова театр.
10.05 — «ГIалай мехка». Телефильм.
10.15 — «Наьна мотт — дунен чура кор» (гIалгIай меттала).
10.35 — Киножурнал.
10.45 — «УнахцIено лораеш». Тха выступленей лерагIа (нохчий меттала).
11.15 — Шун книжни полка тIа (нохчий меттала).
11.45 — Фильм-реклама.
11.50 — Философски беседаш.
12.50 — ЦIагIара академи.
13.25 — «Эрсий культурах беседаш». 4-гIа передача.
14.00 — «Гушдар — теша хала дар».
15.00 — «Подранки». Субтитрашца художественни фильм.
16.25 — «Михаил Светловцара вIашагIкхетараш». Документальни фильм.
16.55 — Телевизионни музыкальни абонемент.
17.45 — Мультфильм.
18.00 — Эстафета. Физкультурно - спортивни программа.
20.00 — «Бийса даькъала хийла шун, бераш! «Майра саь кIориг». Мультфильм. 1-гIа передача.
20.15 — Венгре музыках оала дош (ТВ Венгри).
20.50 — «Экспромт». Документальни фильм.
21.00 — Ха.
21.40 — Перестройка проектор.
21.50 — «Репетитор». Художественни фильма премьера.
23.20 — Художественни гимнастика. Европа чемпионат. Финляндера передача.
00.05 — Кердадараш.

22 МАЙ

КIИРАНДИ

I ПРОГРАММА

8.00, 23.55 — Кердадараш.
8.15 — Ритмически гимнастика.
9.00 — «Советски Союзе гIолла».
9.20 — «Спортлото» тираж.
9.30 — «Будильник».
10.00. — «ГIулакх ду Советски СоюзаI»
11.00 — «Iуйрийнара почта». Музыкальни программа.
11.30 — «Никъ берий клуб».
12.30 — Ашарий киоск.
13.00 — «Юртара сахьат».
14.00 — «Американа вIашагIкхетараш». 5-гIа передача — «Школьни образоване проблемаш».
15.00 — Поэзе минуташ.
15.05 — «Американа вIашагIкхетараш».
15.50 — Мультфильм.
15.55 — Хьажархой дехарца. «Лаьттара вахар». Iилма-довзийтара фильм (Англи). 12-гIа сери — «Гаьнаш тIара вахар».
16.50 — Фаьлг болча хьоашалгIа. «Буратино приключенеш». 2-гIа сери.
18.00 — «Дунен халкъашта юкъера панорама.
18.45 — КIиранден кинозал. «Цински клоуни». Мультфильм. «Карамзина майрал». Iилма-довзийтара фильм.
19.25 — «Фанфан-Тюльпан». Художественни фильм (Франци—Итали, 1952 ш.).
21.00 — Ха.
21.40 — Кинопанорама.
23.25 — Футбольни обозрени.
18.45 — КIиранден кинозал.

II ПРОГРАММА

8.00 — Зарядка е дIаотта!
8.15 — Iилма - довзийтара фильм.
8.40 — Портреташ. В. Г. Белинский.
9.30 — «Эрудит». Iилма-довзийтара фильмаш. «Аре», «Яьсса моттиг».
10.25 — «Эрсий къамаьл».
10.55 — Iилма: теори, эксперимент, практика.
11.30 — «Никъберий клуб».
12.30 — Истоpе оагIонаш. Истори. Литература. Общество. 1—2-гIа передачаш.
14.00 — Композитора 175 шу дузаш. Р. Вагнер. «Нюрнбергские майстерзингеры». г. Берлина немций Паччахьалкхен опера спектакль. Антракте (16.40) — Документальни фильм.
19.00 — Футбол. СССР чемпионат. «Динамо» (Киев) — «Локомотив». Перерыве (19.45) — Бийса даькъала хийла шун, бераш: «Майра саь кIориг». Мультфильм. 2-гIа передача.
20.45 — Дунен велогонка. ГДР-ра передача.
21.00 — Ха.
21.40 — Художественни гимнастика. Европа чемпионат. Финляндера передача.
22.25 — «Коммунистически аудитори».
23.10 — Кердадараш.

23 МАЯ
ОРШОТ

I ПРОГРАММА

6.30 — 120 минут.
8.35 — Футбольни обозрени.
9.05 — «ТIеххьарча аргIагIа». Художественни фильм.
10.30, 15.30, 17.05, 20.00 — Кердадараш.
10.40 — Никъ берий клуб.
15.45 — «Iилмаи къахьегамаи бувзам».
16.05 — Эрсий халкъа иллеш дIалокх В. Фтоменкоси Ю. Дудонови.
16.35 — «Эрсий къамаьл».
17.10 — «Блюхера Даймехка».
17.45 — Ф. Шуберт—Шийтта вальс.
18.00 — «Со, хьо, вай дерригаш цхьана». Берий самодеятельни театральни коллективий балхах.
18.45 — Тахан дунен тIа.
19.05 — Мультфильм.
19.15 — XIX Ерригсоюзни партийни конференцена накъадолхаш. «Партноми перестройкеи». Молдаве Бричански КП РК опытах.
20.05 — Цхьан актера театр. С. Юрский. Концерта концерт даьлчеи.
21.00 — Ха.
21.40 — Перестройка проектор.
21.50 — Гандбол. Европейски чемпионий кубок. МаIанах. Финал. Тусем (ФРГ). — ЦСКА. ФРГ-ра передача.
22.25 — Футбол. Дунен халкъашта юкъера новкъосташха вIашагIкхетар. Франце сборни — дунен сборни. Францера трансляци. Перерыв йолча хана (12.15) — Тахан дунен тIа».

II ПРОГРАММА

8.00 — Iуйрийнара гимнастика.
8.15 — Iилма-довзийтара фильм.
8.35, 9.35 — Iалам Iоамадар. 3-гIа класс.
8.55 — Iилма - довзийтара фильм.
9.05 — «Эрсий къамаьл».
9.55 — «Кара-Даг». Iилма-довзийтар фильм.
10.05 — СПТУ дешархошта. Информатикаи вычислительни техникаи лардаш.
10.35, 11.35 — Астрономи. 10-гIа класс.
11.05 — БаьцовгIаш лорадара биологически методаш.
12.05 — Документальни фильм.
12.25 — «Служебни роман». Субтитрашца художественни фильм. 1—2-гIа сереш. Перерыв йолча хана (13.50) — Кердадараш.
16.55 — Кердадараш (нохчий меттала).
17.00 — Документальни фильм.
17.20 — «Школа. ПТУ. Завод».
18.00 — Браканна никъ бехкаргба!
18.25 — «Граждански оборона: адам лорадара — массазара теркам».
19.05 — «Нохч - ГIалгIайче». Информационни программа.
19.20 — «Из ди ма хулла гарга ийзад». 9 мае хиннар кердадоаккхаш (гIалгIай меттала).
20.00 — Бийса даькъала хийла шун, бераш! «Лай чоалпинги цIе боргIалги».
20.15 — «Малхбоален СибарегIе». Киножурнал.
20.30 — Дунен велогонка. ГДР-ра передача.
21.00 — Ха.
21.40 — Перестройка проектор.
21.50 — Документальни фильмаш.
22.35 — Кердадараш.
22.45 — «Iуйрийнара почта». Музыкальни передача (кердадаккхар).

Тахан республике гIоллеи Грознеи хувцалуш морхаш а йолаш, йоачан а йоацаш, малхбузехьара секунде 2—7 метр чIоагIа мух а хьекхаш хилеи фегара температура республике 18—23, Грозне 21—23 градус йIовхал йолаш хилеи тарлу.

Кхоанеи ломмеи морхаш а йолаш, йоачан а йоацаш, тайп-тайпарча оагIонашкахьара секунде 3—7 метр чIоагIа мух а хьекхаш хилеи фегара температура бийсана 8—13, дийнахьа 21—26 градус йIовхал йолаш хилеи тарлу.

Метеостанци.

ТХА АДРЕС: 364907, г. Грозный, Маяковске, ул. 92. Телефонаш: редактора — 2-45-57; редактора заместитела — 2-85-07; бехктокхама секретара — 2-84-68; отделий: партийни вахара — 2-53-12, 2-54-04; промышленностен транспортен — 2-75-81, 2-65-01; юрта боахама — 2-47-84, 2-90-66; культура — 2-64-75, 2-75-78; письмой — 2-85-64; машинописни бюро — 2-89-51; корректорске — 2-89-88.

НАШ АДРЕС: 364907 г. Грозный, ул. Маяковского, 92. Телефоны: редактора — 2-45-57; заместителя редактора — 2-85-07; ответственного секретаря — 2-84-68; отделов: партийной жизни — 2-53-12, 2-54-04; промышленности и транспорта — 2-75-81, 2-65-01; сельского хозяйства — 2-90-66, 2-47-84; культуры — 2-64-75, 2-75-78; писем — 2-85-64; машинописное бюро — 2-89-51; корректорская — 2-89-88.

Газет арадувл шинареи, ереи, шоаттеи деношка

СФ03064. «Грозненский рабочий» издательства типографи, Маяковске, 92. Типография издательства «Грозненский рабочий», ул. Маяковского, 92. Заказ № 1793.